

Leima Aarne:

„Olõ-õi ineminõ kohki õnnõli-kumb ku umal maal, uma rahva siäh – säändse arvusaamisõ mano olõ ma joudnu ja soo omgi minno tagasi toonu.”

lk 3

Laaneotsa Annela:

„Seto Latsi Kuuli ommava’ oodõt kõik seto latsõ’ ja näide perre’ õgal aol – nii nuu’, kiä’ ommava’ jo koolih käunu’, ku ka vahtsõ’ huvilisõ’”

lk 11

Kruusamäe Meelike:

„Hüä Setomaa ja kavvõba nulga rahvas, ti kõik olõt oodõt Verska ilotarõ teenussit pruumma.”

lk 11

Setomaa

Hind 1 euro

Jaauar 2022, nr 1 (386)

Välläandmist tugõ Setomaa Kultuuriprogramm

Vahel Setomaa valla leht

XII Setomaa hariduskonverendsil kõnõldi seto keele hoitmisõst ja timä tulõvigust

Ku opilasõ’ olli’ kooli-vaheaigu pidämä saadõt, tull’i koolioppaja’, seto keele ja kultuuri huvilisõ’ ni külälisõ’ Võromaalt ja Mulgimaalt kokko Verska kultuurikeskusõhe. 28. jõulukuu pääväl peeti säääl joba XII hariduskonverentsi „Ütidselt edesi!” Aastagalõpust ja koroonaaost huulmalda oll’ küländ kullõjit, kiä’ pidävä’ seto keele hoitmist uma süämeasast.

REIMANNI NELE

Konverendsi alostus käve muidoki kimmä kava perrä: kõgõ-päält Seto hümn ja päält tuud ülembsootska Vabarna Jane ni Setomaa vallaesindüse ja Setomaa Liidu terehtüse’.

I teematsõõr „Uma keele hoitmisõst ja tuu edesi jakumisõst” alost’ pääle Järvellilli Reinu laja ni põhjaligu ülekaehusõga seto keele arõnguplaano kokkopandmisõst ja uma keele täämbädest saistust ni vahtsist tsihtest. Järvellilli Rein om UNESCO kõrraldõt põlitsidõ kiili aastakümne 2022–2032 juhtkomitee liigõ’ ja seto keele arõnguplaano kokkopandja. Kukki seto leelo om valit UNESCO vaimso kultuuri-perändi nimekirja, olõ-i mi valtsus seto kiilt ja rahvast põlitsõst keelest ja rahvast tunstanu. Tettü’ om küsitluisi keele olokorra kottalõ ja valmist omma’ saamah seto keele arõnguplaani’, a keelesaisu piät kõik aig üle kaema ja tuu perrä viie aastaga peräst arõnguplaani’ vahtsõst paika pandma.

Seto kiilt olõsi’ rohkõmb vaia aamõdikilide, muusikahe, filmi ja televisiooni. Tulõ kittä’ seto keelitsit perrit ja tunsta’ seto keele ku kodokeele tähtsüst. Nuuri kehvä keelemõistmist oma vaia paranda’ ja löüdä’ viise, kuis näide huvvi umah keeleh kõnõlõmisõ vasta herätä’. Ütes teemas olli’ seto keele normi’ ja keele kirjapandminõ. Häälilikidõ märkmisõl tulõ jättä’ suurõmb vabahus ja kasuta’ nii vähä märke, ku om võimalik.

Allasõ Tiia Võro Instituudist aroõ, õt määntse kannu takah õks taa uma keele ja kultuuri oppamisõga kinni oлдas. Kõgõ-

Valgu Meel, Andrelleri Maris ja Teervaldi Janika hariduskonverendsil kõnõlõmah.

Sarapuu Indreku pilt

päält saie’ kullõja’ ülekaehusõ võro keele ja kultuuri oppamisõ saistust 2021/2022. opiaastagal Vanal Võromaal. Umakeeline oppus käü parhilla’ 11 koolih ja 6 koolih omma’ ka võrokeelidse’ ainõtunni’, a küländ hulga om säändsitki kuulõ, koh täämbädesteni taad oppust tetä-i. A mõni kuul, nigu näütises Põlva Jakobi kuul om umaalgatusligult naanu võro oppusõ vasta huvvi tundma.

Ku kuulõ pite perrä küüsüti, mille näil taad oppust om rassõ tetä’, sis suurõmb jago vasta, õt võro keele oppajit om rassõ löüdä’ ja opilaisil hulga tõisi valikainit ni kõiksugumatsi muidki tegemiisi. Vällä pakuti ka lahenduisi, nii näütises piäsi’ võro keele oppajit kuulõ jaost ette valmistama magistrioppusõ abiga ja suvõvaheaol latsi võro keele laagrihe kutsma. Kimmäs arvaminõ oll’ õt võro keele ja kultuuri tundmist saa opada’ tõisi opiaididõga kokko kõüteh.

Mulgi keelest täämbädsel aol ja kuimuudu tuu hoitmisõga edesi tahetas minnä’, kõnõl’ külälilõ Mulgimaalt – Laande Alli Karksi vallast. Timält saie konverendsirahvas tiidä’ mulgi

rahvakultuuripäivi pidamisõst, keelekursuisi ja oppajidõ opipäivi kõrraldusõst ja pikembält viil latsiaialatsi oppamisõst. Tüü ja mäng ütehkuuh latsiaialatsiga oll’ Laande Allilõ peris süämeasi, a kahitsõma pand’ tedä tuu, õt latsiaiah ilosahe pääle naanu mulgi keele oppus jääs latsi kuuli minneh poolõlõ. Viil näüdas tä vahtsõst mulgikeelist opivarra ja kõnõl’ mulgi sõnaraamadu tegemisõst. Mulgi umakultuuriga tutvambas saamisõs pakk tä vällä säändsit soovtuisi nigu mulgi käsütüükirju tarvitaminõ, mulgi süüke kanebi-, pörkna- vai hernetambi tegeminõ ni süüke nimmi nigu sitikmara juuk vai arakmara vatt selgest opinõ ja julgus noid sõnno ka tarvita’.

Pääle kohvivaheaol tutvõdõga mõttidõ vaeldamist nakaš pääle II teematsõõr „Ütidsõ ettevõtmiisi tulõmusõ” – tettü’ om ütte ku tõist ja mano om tulnu vahtsit tegijit, a koolirahval oll’ vaia rohkõmb tiidä’, kuimuudu kinkalgi om lannü.

Mitmõaastagatsõst ütistüist seto kuulõ vaihõl katõl puul piiri vai projektist nimega Heritage Teaching (vidäjäs Hör-

na-Ülperi Maafa) kõnõl’ Hörna Aare. Ütistüid teie’ MTÜ Setomaa Liit, Seto Instituut ja Petsere etnokultuuri ühing, Setomaa kooli’ ja kooli’ tõõsõl puul piiri. Kuuhtüü käve huulmalda tuust, õt koroonaaig nakaš mõlõmba poolõ tegemiisi takistama. Määndse’ omma’ sis taa ütistüü vilä’? Vällä om ant hulga opiraamatit (setokeeline kodolugu oll’ kaemisõs lavva pääl ja tuu andas vällä ka vinne keeli), tetti oppajilõ opipäivi, latsilõ olli’ laagri’ ja opikäugi’ ni ütidselt peeti seto pühhi.

Hariduskonverendsil oll’ kohal Petsere Lingvistilidsõ Gümnaasiumi direktor Larissa Baranova ja timä kõnõl’ kullõjilõ tegemiisist piiri takah. Seto kiilt ja kultuuri tutvustõdi lähembält kolmõh koolih – laulõti seto laulõ, tetti käsütüid, panti sãlgã seto rahvarõivit ja tandsiti, proomiti tetä’ seto süüke. Latsi tegemiisist saie valmis lühkene film. Petsere kuulõ latsõ’ olli’ suvõl mi poolõ pääl laagrih ja näile miildü tuu aig väega. Tähtsãs peeti vanno tähtpäivi nigu näütises maa-selnitsa pidämist.

Verska Gümnaasiumi kavva-aigõ umakultuuri oppaja Hoid-

metsa Ilme ettekandõst sai tiidä’, kuis käü näide koolih eri opiaididõ kokkokõütmine perimõsoppusõga. Tä kõnõl’ pikembält, kuimuudu ainõkava perrä saa I–III kooliastmõh ja gümnaasiumijaoh seto kultuuri ja kiilt kõütä’ kokko eesti keele ja kirandüse, maatiidüse, ütiskunnaoppusõ ja aoluu, muusigaoppusõ ja käsütüüoppusõga. Kõnõlõja tõie näütit, kuimuudu tuud kõkkõ näide koolih tetäs. Nii opitas 2. klassi muusigatunih laulma kattõ seto laulu ja 3. klassi latsi saa tundma oppi’ seto kandlõ lihtsambit mængõvõttit. Luudusõoppusõh opitas I astmõh tundma kodo-kandi siini ja noidõ umakeelitsit nimmi, a III astmõh käü fotojaht lipkidõlõ ja noidõ liike määramine mobiilirakõndusõ abiga. Gümnaasiumijaoh joba tõlgitas eesti keelest seto kiilde ni saias tutvambas setodõ vana ilmapildiga. Naa’ omma’ õnnõ mõnõ’ ettekandõst võetu’ näüte’, a kõkkõ tuud saanu’ tetä’ õga ainõoppaja õgah Setomaa koolih.

Setokeelidest perimõsoppusõst Verska latsiaiah kõnõl’ tuu oppusõ alostaja’ ja täämbädsõ vidäjä’ Valgu Meel, Andrelleri

Maris ja Teervaldi Janika. Taa umakeeline latsipark om Setomaa edimäne latsivanõmbidõ ettevõtminõ, kiä’ tahtva’ umma kiilt alalõ hoita’ ja latsilõ edesi anda’. Nimä’ teie’ kullõja’ tutvõs ummi tüüpõhimõttidõga, mink perrä käü pääväst päivä latsipargi õgapääväne elo. Latsihoitja’ kõnõlõsõ’ latsiga õnnõ umma kiilt, a õga lats vastas näile nii, kuis tä esi’ taht ja mõist. Ütehkuuh omma’ mitmõsugumadsõ keelemõistmisõga latsõ’, a lühkese aoga om näide seto keelest arvosaaminõ hulga parembas lannü’, sõna’ ja lausõ’ tulõva’ ka joba perrä. Väega sagõhõhõ käüdas latsiga väläh, kais ja proomitas tetä’ kõkkõ tuud, midä luudusõh saa kaia’ ja tetä’. Õnnõst omgi Verska latsiaid ilosa pedäjämõtsa veereh.

15 aastagat omma’ Setomaa kooli’ kõrraldanu’ ütidselt majandusoppust – tuust tüüst kõnõl’ pikembält taa oppusõ kavvaaignõ vidäjä Kala Ingrid. Alostdõ joba 1993. aastagal Verska koolih ja 1996. aastagal tekä säääl ussõ’ vallaõ edimäne koolikohvik ELF. Verska kuul om saanu esiki Euroopa ettevõtligu kooli nime. 2006. aastagast naks’ Verska, Miktämäe, Meremäe ja Misso kuul’ ütidselt majandusoppust tegemä. Opilaisi firma’ omma’ aastit käünü’ laadol umatettü põnõvit asjo näütämäh ja mõömäh nii Eestih ku laembalt Euroopat pite. Opilafirmadõl omma’ sagõhõhõ ilosa’ setokeelidse’ nime’ ja pakutas kaupa, minka alosainõ’ omma’ peri mi kandi luudusõst, ja umatettü käsütüid.

Pääle ettekandit ja umakandi sõõgikotusõ Maagõkõnõ pakut hüvvä kodost lõunõsüüki jäie viil aigo arotusõs seto keele tulõviku kottalõ, koh õgaüts võidsõ vällä pakkü’ ummi mõttit ja plaanõ. Kokkotulnu’ olli’ ütte miilt, õt ku seto keele hoitminõ om päätätsä, sis viimäne aig om pruumi’ keele häõmisõlõ piiri ette panda’. Kuimuudu tuud tetä’, om sääne küüsüminõ, minkalõ tulõ vastusit löüdä’ mitte õnnõ haridusõvai keelekonverendsil, a ka õgapäävädselt umma kiilt kullõlõdõh, kõnõldõh ja kirja pandõh.

Lõpõtusõs lugõjilõ viil konverendsil vällä üteld hüä’ soovi’: „Kaegõ’ õks ilosat valgõtt lumõ ja mõtõlgõ’ lumõpuhtit mõttit!”

Hüa seto rahvas!

Tiidäandminõ! 2022. aastagal alaš üle ilma põliskiili aasta-kümme, minkaga pööretäs inämb tähelepanu põliskiililõ.

Seto' pidävä' hinnäst põlisrahvast, a õnnõ töösõlpuul kontrolljuunt seto' saava' hinnäst nii ka nimetä'. Mi elä küll vabeh Eesti riigih, a tuuga kattõ ar' ka võimalus kuu-luda' põlisrahvidõ kaitso ala. Mi toimõta õks umah kultuuri-ruumih ni hoia väärtuisi, mia' seto ello edesi kandva'. A elo mi ümbre muutus ni arõnõs kipõstõ, järgmitsõlõ põlvkun-nalõ keele edesiandminõ lätt järest rassõmbast.

Minevä aastaga seeh oll' seto keelel inämb rõhku seto kultuuri nädälil, Seto Kongressil, kultuuriklubi Setoluu' keeleoppustõl, hariduskonverentsil. Setomaa vald pandso alosõ setokeelidsele haridusõlõ – tetti vallalõ setokeeline latsiaiarühm. Rahvaloendusõl saa märki' hinnäst seto keele mõistjast.

Piä saa valms ka Seto Instituudi iistvidämisõl seto keele arõnguplaan aastakani 2032. Iihmärgi' seto keele alalhoit-misõst ni edendämisõst omma' korgõ', a põliskiili dekaad and kimmähe tuulõ inämb joutu. UNESCO põliskiili dekaadi juhtkomiteehe om setodõ puult kinnitet sootska Järvelilli Rein.

Hüä' seto', võtamõ' põliskiili aastakümme ku võima-lust, õt seto kiilt arõndada', kõnõlda', tegutsõda'.

Vana kalendri perrä vahtso aastaga edimäne päiv, 14. jaanuar 2022 alaš Setomaa vallah Luhamaa Külätarõ avami-sõga. Illos ni kimmäs tarõ saa Luhamaa nulgä inemistõ kok-kauumisõ kotosõst ni piirkunna sündmuisi kõrraldamisõ paigast. Saina' valgõ' ku seto naase linigu kangas, lagi ver-rev ku hammõkiri, nii lauliva' Helmekaala leelonaase' kit-tüsest kujondaja Urmi Evelinile.

Anna avvu sootska Leima Aarnelõ külätarõ kimmä iist-vidämisõ ni Luhamaa Küläseltsilõ avitamisõ iist. Setomaa Vallavolikogo esimehel Sarja Urmasõl külätarõlõ üleantu nardsovaip kandsõ sõnomit, õt vaipa rullitasi-i vallalõ õnnõ korgidõ riigitegeläisi vastavõtmisõst, a tä piäsi' saama õks umalõ külärahvalõ kasutamisõst.

Tuugi poolõst om setodõl riigimiihiga läbikäumist hulga. Talsipühi aigu tull' Setomaalõ kultuuriministri Teriku Tiit. Vallarahva ni Setomaa Liidu iistvidämisõl käuti läbi mitmõ' paiga' ni teema', mia' Setomaalõ ni seto rahva jaost tähtsä'. Peko om andnu ka märgõ, õt riigimiihi käugist ni kokkosaa-mistõst saa Setomaa šool aastagal pallõ tukõ.

Detsembrikuuh om hüäst traditsioonist saanu Seto-maa kuuhtüüpartneridõ meehepidäminõ ni ka vanasõna milidetulõtamisõ, õt jauhha-i kivi üte poolõga, kuuhtüüd piät tegemä. Tuusama vanasõnaga Sujuri tettü künde-lalosõ', Saatse kerigo kujondusõga Wiera tettü künde'l' ni sõirapala veime Setomaa Liidu esindäjidõga üteh laulu-ja pillimängoga Tarto liina sõbrulõ. Aifumma vasta võt-mast, TÜ rektor Asseri Toomas, EMÜ rektor Klaasseni Mait, PRIA päädirektor Kallasõ Jaan, ERMi juht Saksi Kertu, Eesti Kirändismuuseumi direktor Lukasõ Tõnis, Tarto liinapää Klaasi Urmas ni töösõ'.

Hüä traditsioon om jo 16 aastakka kävvu' ka Talinah king-tüsega meehe pidämäh Eesti Vabariigi presidenti, päämi-nistrit, tõisi ministrit, Riigikogo esimiist, fraktsioonõ, Seto-maa toetusrühmä, Sõamuuseumi, liinapääd ni kokko saia' väliskomisjoni esimehega. Õga ministri sai kingist nime-lidsõ kündealosõ, koh oll' õgalõ mõtõld uma vanasõna, mia avitas hüvvi otsussidõ tegemisõl. Setomaa esindüseh käve kohtumisil päälõ ülembsootska Setomaa Liidu päämiis Timmo Margus, sootska Hörna Aare, sootska Tormi Piret, sootska Leima Aarne, nuursootska Operi Rain, Leima Eve-lin, Talina talendist tulnu Tormi Ando-Temmo.

Pühiaig om setodõl pikk ja illos. Talsipühi' olliva' tal-vidsõlt ilosa'. Talomuuseumi lumõga kaet hainamaal jaeti Võro maakunna kultuurirahvalõ 6. jaanuaril tunnustuisi. Nõsta korgõhe Setomaa uma' inemisõ', kiä' saiva' tunnustõ-tust. Eesti Kultuurkapitali Võromaa ekspertgrupi tunnustus-preemia sai' perimusõ hoitja Helena Kudre ja võro-seto kultuuriruumi kokkokõütja Leima Evelin. Võro maakunna kultuuripärlil 2021 tiitli sai Treski välilava ni kimmä kont-sertprogrammi iist Vabarna Jalmar. Avvu preemia saajilõ ni joutu seto kultuuri hoitmisõl ni edendämisõl!

Soovi ilosat 2022. aastakka ku ka seto keele aastakümme!

VABARNA JANE, ülembsootska

Põliskiili aastakümme algusõst om valmis saamah seto keele arõnguplaan

JÄRVELILLI REIN

Seto' omma' mustinõ rahvas, kiä om mälehtäväst aost päälõ elänü umal maal. Seto kiil esindäs lõunaeesti keelekuio. Läänemeresoomõ kiili seäh olõvit lõunaeesti kiili peetäs Eesti akadeemilitsõh ni avaliku tarvitusõh eesti keele mur-rõtõst. Seto rahva puult kaieh om seto kiil õdagumeresoomõ põliskiil. Õnnõ seto rahvas esi' saa üteldä', õt seto kiil om kiil ja seto rahvas om sedä ütelnü.

No' om valmis saamah ka seto keele arõnguplaan. Arõngu-plaani kokkosädmisõl omma' olnu' suurõst toest kõik siiä-maani kokko pant uurmistüü', pallõ tukõ om olnu 2013. aas-takal kokko säet ELDIA uurin-guaruandõst „Seto keel Eestis“ (Kadri Koreinik). Arõnguplaani kokkosädmisõ toest omma' olnu' Seto Kongressi Vanõm-bidõ Kogo, Kroonikogo, Seto-maa oppajidõ tüürühmä', 75 seto inemist, kiä' andsõ' uma arvamusõ läbi küsitlusõ. Kõõ suurõmb arotaminõ oll' Verskah 28. detsembril minevä aastaga Setomaa hariduskonverentsil.

ELDIA uuringuh tuudu baro-meetri kirjeldäs seto keele elo-joulisust nii, õt seto kiil om uma skaalapunktõ perrä jäänü „tõsitsõlt ohostõt“ ja „käämh-olõv keelevahetus“ vahelõ. Baromeetri perrä tulõva' madalamba' keeleeloulisusõ indeksi punkti' skaaladõlt Sää-düsandlus, Meedia ni Hari-dus. Tuu näütäs, õt seto kiilt ohustas parhilla' kõõ rohkõmp säädüsliku toe puuduminõ, vähäne setokiilne meedia-ruum ja pia olõmalda setokiilne haridussüsteem.

Mõnõ' keeletiidläse' omma' seto keele saiskõrda seletäni' ökoloogilidsõ mõistõga „vällä-kuulmisvõlg“. Tuu tähendäs, õt mi viil näemi hinde ümbre mändsegi välläkuulva liigi vanõmbit isendit, a järeikasvu inämp olõ-i.

Seto keele arõnguplaan sääd meelet sihi': kümne aastaka peräst (2032) olõ-i seto keele

Lauluimä man.

Eräkogo pilt

kõnõlõjidõ arv vähämbäst jäänü, seto kiil om tunnustõt põliskiil Vinnemaal ja Eestih. Arvõstadõh seto keele tämbäst saiskõrda, om tegemist veiga korgõ tsihiga. Tuu tulõmusõni joudmisõst piat pingutama kõik seto rahvas ni Setomaa erinevä institutsioonil'. Arõnguplaan näütäs ar' ka tiiotsa, kuimuudu tuu tulõmusõni jouda'.

Meil olõ-i veiga pallõ valikit, a mõnõ' õks om:

- Kasutadõh seto keele üldist populaarsust ni toetus-programmõ, suurõndada' seto keele osakaalu avalikuh ruu-mih, kirändüseh, kunstih, muu-sikah, amõtlukuh tarvitusõh;
- Setomaa vald saa olla' seto

keele alalhoitmisõ iistvidäjä;

- Seto keele osalisõlt tunnis-tamisõlt om vaja edesi minnä' tävveliku riikliku ni rahvidõ-vahelisõ tunnistamisõni;
- Keele alalhoitmisõst om kõõ tähtsämp tegevusõ' latsilõ ja latsiga'.

Arõngukava tuu viil ka ar' pallõ võimalikkõ tegemisi eri-neväteh keelekasutusõ suun-dadõh, a noist saa täpsembält lukõ' jo sis, ku arõnguplaan saa kinnitet ja avalikust tett. Tegevuskava and ülevaltõ noist tegemistõst, midä om võimalik tetä' seto keele alalhoitmisõst ni seto keele ja kiräkeele arõn-damisõst. Tegevuskavah om tuudu ar' ka nuu' isiku', kiä'

võisi' olla' seto keele arõngu-plaani tegeliku' ellovijä'. Šool arõnguplaanil saa-i olla' kohus-tavat joutu, a šoo arõnguplaan ja timä tegevüse' om tiijuhi-sõst kõigilõ seto keele kasuta-jatõlõ ni seto keele alalhoiu iist vastutajatõlõ.

Lõpõtusõst taha viil miilde tulõtada', õt vahtso aastakaga nakas päälõ UNESCO vällä hõig-gat põliskiili dekaad. Tuu piäsi' tähendämä, õt kõõ ilma ja kõiki valtsuisi erilitsõ hoolõ all piäsi' olõma kõik šoo ilma põlitsõ' keele' – ka seto kiil. Hoiami' sis umma imäkiilt, ütte Eesti- ja Vinnemaa põliskiilt – seto kiilt.

Hüvvä põliskiili aastakümme algust!

Olõ-õi ineminõ kohki õnnõlikumb ku umal maal, uma rahva siäh

Leima Aarne 60

Pallo õnnõ, hüä sootska, Setomaa volikogo asõesi-miis, Seto Kongressi Vanõmbidõ Kogo liigõh, Luhamaa nulga iistvidäjä, Setomaa Turismi vedosnik! Kiä pallo tege, tuu ka pallo joud tetä'. Su kotsilõ käu külh ütlemiinõ, õt sul om tõõnõ noorus käeh, nii pallo vahtsit tegemisi om joba tiidä' tegemisile viimät-sel aol mano tulnu'. Mis sinno motiivir ja mis om su jaost su õgah rollih kõgõ olulidsõmb?

Tegemisi jagos nii Setomaal ku välähpüul. Näid om täpselt niipallo, õt võõru-ui inemist ar'.

Olõt hinnäst sisse sääd-nü Luhamaa nulga Leimani küläh uma suguvõsa põlidsõh taloh. Samah sa olt n-ü tagasi tulnu seto, kogo uma täüskasunuiä müüdü ilma meremehenä ringi sõitnu. Mis sinno „kodosadamahe“ Setomaalõ umbõs 15 aastaga iist tagasi tõi?

Jaga hinnäst Tarto kodo ja Luha talo vaihõl. Ku ma siist kunagi Tartohe keskuuli lätsi, sis arva-as küll, õt kunagi tagasi tulõ. Maailma avastamisõ iso oll' suur. Maakerä om tsõõrik, tuud või kinnitä. Kost alostat, sinnä' jovvat tagasi. Tagasi jovvat õnnõ tuul juhul, ku jätä-äi edesiminekit.

Merd sõidi täpselt 10 aastakka. Vinne aigu alosti ja ku oll' joba uma riik, sis sai ka „lipu ala“ – tuu tähendäs, õt välismaa laivu pääle. Ullipõnnõv aokõnõ oll', kõõ ilm sai läbi kolgatõt. Olõ ka kats vuuiri ümber maa-kerä sõitnu ja õks ümber Kap Hoorni, nigu õigõ om.

Pallo omma' opanu' minno illadsõmba' mägitatka'. Mär-gilinõ oll' käuk Tiibetihe ja pal-võrännäk ümber pühä Kailashi mäe. Võimalik, õt ollimi tuu-kõrd üldse edimäds' eestläse', kiä' tuu raa pääl käunu' omma'.

Olõ-õi ineminõ kohki õnnõ-likumb ku umal maal, uma rahva siäh – säändse arvusaamisõ mano olõ ma joudnu ja soo omgi minno tagasi toonu.

A mis oll' su eloh tähtsä inne Setomaale n-ü tagasi-tulõkit?

Pereh, latsõ', tüü. Naa' omma' kah parhilla' tähtsä', a aig ku latsõ' kasusõ' ja sul om võimalus näide kujonõmist sätti', tuu aig om väega lühkõkõnõ. Sis mi elli Sakuh. Tüüti tuul aol Eesti Mereagentuurih, mis om üks kimmäs rahvusvahelinõ laivandusõ- ja transpordikõrraldamisõ firma. Tüü man käuti valgõ hammõ ja lipsiga, ümber kõik noorõ' ja ilosa'. Nuur oll' ka uma riik ja maailm vallaalõ. Aga õga unistustõ tüükotus ammõndas hinnäst. Tuust aost om pallo hüvvi sõpru ja tiid-minõ, õt ilmah om rohkõmb rahha, ku jovvat tiini', ja ku koolõt, sis läät õks õnnõ üte ülikonnaga ...

Kuvvamuudu Setomaal parhilla' lätt? Mis om hõste,

midä võinu' praavtada' ja mille ja kuvvamuudu?

Mi maa ja rahvas om uskmalda' pallo kannatanu. Setodõ täämbäne hindätiidminõ, kokkõhoitminõ ja uma elo kõrraldamisõ hindä kätte saaminõ läbi Setomaa umavaltsusõ luu-misõ – soo om imeh. Meid om siih armõdult vähä ja erksam-bit hingi viilgi vähämb. Tõõnõ-kõrd maha-ai mõnõ' ego' ütte tarrõ ar', kimmä' inemisõ' jäte-täs kõrvalõ ja tuust om hallõ. Olõsi' sis järjekõrd ussõ takah, olõ-õi. Õnnõ tarõ jäi tühembäs.

Siiä' elämä tulnu' tulõ haarta' kogokunda nii kipõlt ku võimalik, anda' näile tiidmine külä kombist ja mis näist oodõ-tas. Kahõs tetäs õks vahet ummi ja nn võõridõ vahel.

Su jaost om külä roll tõtõstõ väega tähtsä. Üts Seto Kuningriik Määsi mäel Luhamaa nulga oll' pühendet Setomaa küllilõ ja no' om Setomaa volikogoh küläelo komisjon, mille esimiis sa olt. Mis om külä su jaost ja mis võisi' olla' külä roll Setomaal ja kuvvamuudu sood saavutada'?

Setodõlõ om küläkeskne elokõrraldus olnu aoluulidsõlt umanõ. Kogokunna rolli uma kotosõpäälse elo kõrraldamisõl om rassõ ülehinnada'. Olõ taad miilt olnu ammu' ja pruunnu ka umalt puult „atra säädä““. Jah, tuukõrd olli' külä' Määsi mäe pääl, no' käu Kuningriigipäiv mitmõndit aastit esi' külli piteh. Küläselte luuminõ, külävanõmbidõ valiminõ omma' ullitähtsä' toimingut. Umavaltsusõlõ om vaia partnerit, kinkõt kullõlda', kinkõga kõnõlda'. Soo tiidminõ piät joudma õkka Setomaa küllä. Kaegõ' Luhamaa nulka, Küllätüvvä, Kolossovat, Nedsäjät, Satserinna nulka, Lobotkat, Lüübnitsat ni tõisi, kiä' säädvä' umma ello uma tahtmisõ perrä.

Olõt mitu kõrda valit Setomaa ülembootskast. Mis om ülembootska ja sootska puhul kõgõ tähtsämb?

Armasta' umma maad ja rahvast ja kõik lätt hõste. Olõ siiani sood miilt, et nõo' kolm võimalust omma' olnu' ülim privileeg ütele lihtsalõ Luhamaa tsuralõ.

Sul om õnn olla' ka esä ni vanaesä. Mis tähtsä' kõnõlusõ' teil om latsõlatsõ Mikoga umavaihol ar' peet ja kas seto keeleh õks?

Miko maailmah om Setomaal kimmäs kotus ja õks ta seostas tuud muidogi vanaesäga, kiä eläs kohki kavvõndõh Setomaal ja kõnõlõs erisagamast kiilt. Jah, mi kõnõlami umavaihol seto keeleh. Mitte latsõ', a latsõlatsõ' pandva' mõtlõma, määndse maailma sa' hindäst siiä' perrä jätät.

Määne vanaesä sa olõt, ku võrdlõt hindä vanaesä Leima Andreiga?

Küllä sootskakõnõ, no omma' sul kah küüsümusõ'. Vanaesä Andrit mäletä küllalt vana mehenä, a tä oll' väega võrksa ja kõnõli õks ummi mälestüisi.

Leima Aarne.
Sundelli
Harri pilt

Tä oll' tiinnü aigu Vinne tsaari soaväeh ja tuust miildü täl kõnõlda'. Rohkõmb tiä timäst läbi uma esä juttõ. Vanaesä luudu om Luha talo ja arva, õt timä kaes kostkilt ka täämbä mu' tegemiste perrä siih.

Su puja' Matis ja Laurits ommava' väega muusikaga köüdetü, nii ku ka su hüä kaasa Anneli. Sinno ma olõ-õi külh pilli mängmäh nännü viil? Om sood uuta' vai om pillimängminõ teil perreh naaselõ ni latsilõ delegeeritü.

Vanna kahru inämb trummi lüümä oppa-ai, tuust om muidogi kahjo. Mu' osas om jäänü pille osta', inämbält muidogi kanda'. Kiäki piät ka tuud tegemä, õt muusikulõ hõlpu anda'. Annelil om uma erämuusikakuul Helivõlu, koh om pallo rohkõmb opilasi ku üteh valla-koolih. No' om kuul otsapiteh ka Talnah ja näil lätt hõste.

Puja' omma' kimmä'. Matisõlõ om muusika elokutsõh, Lauritsalõ põnnõv välläkut-sõh. Pääle tiidä' Kiiora mängvā' mõlõmba' ühiskunnakriitilidsõh kooslusõh Senat ja tuu om väega tõistsagamanõ muusika. Ma olõ näide kolmõ üle uhkõ.

Imä puult viivä' juurõ' sinno Võromaalo, Niilodõ hõimu mano. Määntse' tõestpidämisõ' ja elotarkusõ' omma' imäliini pite su mano joudnu'?

Tõõmeeli, imäpuulnõ suguvõsa om Võromaalt, Tano sugupuust, koh üts haro ka Nii-

lo-nimelinõ om. Mul om olnu õnn nätä' katõ samasagamadsõ, a samah ka väega erinevā kultuuri ello seestpuult. Latsõpõlvõh elli ma imäkotoh Kiviorah. Mul om seto kangust, a om ka eestlästele umast kõrrapidämist ja täpsüst. Imäpuulnõ suguvõsa om olnu väega musikaalnõ, vanaesä Albert mängse kiigat. Peoga mano viil pillimehi pasunakoorõh ni teatrih. Nii kuigi om lännü, õt must sai seto vedosnik. Võinu' olla' ka tõistmuudu.

Luhamaa nulka om parhilla' Setomaal kimmähe üts aktiivsõmbit nulkõ. Tõtõstõ, üle 10 aastaga plaanit Luhamaa külätarõ sai õkva valmis, alustus jo Misso valla aol ja nüüd Setomaa valla aol sai külämaja pistü ja om väega illos. Õkva om nätä', õt sa olõt soo ehitüse vedosnikuna sinnä' kogo uma hinge sisse pandnu. Mis om Luhamaa nulga aktiivsusõ salahus? Jaga' meele kah, sis tõõsõ' nulga' saava' oppust võtta'.

Soo om olnu pikk tii, midä om käutu tsihiperrä ja „ilma-kõrrast huulmalda““. Misso valla aigu sai tettüs detailplaneering ni ildamba algatõt projektirminõ. Setomaa vald om löüdnü raha ehitämisõ jaost ja veenü aša lõpuni. Esi' olõ istnu projektirja kõrval ja joonistanu ette, määne piäsi' maja vällä nägemä. Olõ-õi sõnnu, õt kittä' Urmi Evelini, kiä om maja nii seest ku väläst kujondanu. Luhamaa rahvas hoit kokko, om

ühiskundlikult aktiivnõ. Vaest om põhjus sääl, õt mi ollimi 95 aastakka lutõrliku Misso valla seeh, sammamuudu Võro maakunnah, ku muul Setomaal oll' viil uma Petsere maakund. Kultuurõ erinevüs õgapäävælo tasandil om opanu kokko hoitma ja hindä iist saisma. No Luhamaa nulka om õks ka Võro maakunna aasta külä 2021.

Olõt no' ka Setomaa Turismi vedosnik. Koh suunah sul om plaan turismi Setomaal edesi vitä'?

Võimalik, õt ma võta soo aamõti vasta. Mullõ tundus, õt inämb tulõ üteh haarta' Setomaa Turismi liikmit, nimä' omma' jäänü' organisatsioonil elost kõrvalõ. Setomaa visuaalnõ pilt piäsi' olõma setolikumb. Vahtsit maamarke Setomaalõ. Eesti keeli üteld, õt „rohkem rõhku tootearendusele“.

Ma tiia sinno ku väega detaillõ ni ilolõ ni välläpeetüsele tähelepanu püürävät inemist. Ku oll' su edimäne ülembootska aastak, sis oll' su ütest juhtimõttõst Setomaa lipu vällätuuminõ ja no' om Setomaal Seto lipp tõtõstõ õgal puul nätä'. Mis võinu' olla' no' vahtsõnõ olulinõ detail/asi, mis tulõsi' su arvamisõ perrä Setomaal tähelepanu ala võtta'?

Iihpuul üteldü vahtsõ' maa-märgi'. Mis nuu' omma', tiia-äi. Aga teemi' ideekonkursi nii koolilatsi ku suuri siäh.

Sul om nüüd elokogõmust – õks 60 aastakka jo ilma nätti – mis võisi' olla' Setomaa järgmitsõ 60 aastaga plaan, õt Setomaa edenesi'?

Ku mii' mõistasi' tetä' plaani ka nii 10 aastagast, olõsi' hõste. Mu kimmäs arvusaaminõ om, õt kõõ tähtsämb täämbä om välähpüul Setomaad elävidõ setodõ ütehhaardminõ Setomaa tegemistõ mano.

Kuis herätä' setosil luuma liinoh vahtsit seto seltse, tugõma seto kultuuri hoitmist? Väega suur roll siih om rahva siäh tuntu inemistil. Näide muudu tahetas olla', näidega üteh tahetas olla'.

Kolossova kuningriigipäävast sai kokko kutsutus seto verd muusigu', mis püürdü peräst ansamblist Hõim. Vaest õnnistut no' Luhamaalõ kokko kutsu' seto verd näütteleja'?

Seto kultuuri püsümajäämisõ võti olõ-õi ammuki inämb Pet-sereh, olõ-õi ka niivõrd Vers-kah vai Obinitseh, a om Tal-nah, Tartoh, Võroh, Viljandih, Valgah, Jõgõval jne. Om hüä miil, õt viimädsel Seto kongressil võeti taa teema kotsilõ vastav märgokiri vasta.

Mis su' ku inemisõ jaost om eloh tähtsä?

Tõõsõ' inemisõ'.

Aitumma, hüä sootska Aarne. Ilosat hällüpäivä, mis om soo-voori juubeli mõõtu. Hüvvi su tegemisi edenemist Setomaal.

LAANEOTSA ANNELA

Kuis vanast tarõ valgõst sai

NASSARI ELVI

Käeh om pümme aig, tuupe-räst olõsi' hüä tiidä', kuis vanast tuld läüdeti ja alalõ hoiõti, midä palotõdi, õt tarõh tüüd ni tal-tuusi näesi' tetä', ni kuis val-gustus aoh muutu. Vanast võe-taki-s ruttu valgust üles – olti niisama ütehkuih ka pümmeh tarõh, istuti, pikutõdi, peeseldi aho pääl vai aho iih. Talv oll' aig, ku pereh veiga kavvõh väläh käü-üs. Aeti umavaihlõ jutussit vai latsilõ innemustitsit jutta, mõistatõdi mõistatuusi, laulõti. Vahel teie' naase' näputüüd ja mehe' koiõ' korvõ pirrutulõ vai krassinalambi valgõl. Oodõti õks valgõt aigu, õt päävä' lääsi' pikembäst, õt saasi' joba ka kangit-palknit kudama naada'. Inämbüiste proomti talotüü' väläh ar tetä' valgõvaluga. Ku vaja, vöeti pümmel aol üteh tõrvas vai künnel, illatsõmbal aol vannar.

Pilakust krassinalambini

Tuul innemustitsõl aol, ku inemiso' viil kuupah elli', and' tuli lämmind ni valgust. Tulõ näütamisõst oll' määnegi tokk, illatsõmbal aol puujupp, pird. Tuu oll' sääne ohkokõnõ ja peenemb last ja midä ohkokõsõmb ni kuivõmb, tuu helehemb ja suitsuvabamb oll' tuli. Pird kin-nitedi aho saina kivve vaihlõlõ, a inämbüiste oll' eräle olõmah puust vai ravvast tulõjal, kohe vahelõ sis puulast panti. Tulõ-jalg oll' sääne 1,2–1,3 m kor-gunõ, ravvast käänet õtsõga. Kutsti pilak, pirrupiht vai tulõ-käpp. Pilagu jalg oll' puust, pää ravvanõ, viimäne oll' inämbüiste küläsepäl tetä' last. Rikkambil peremehil oll' ka täüs-ravvadsõ' tulõhoitja'. Oll' ka säänsit tulõjalg, minkõ kor-gust sai uma ar'nagemisõ perrä säädä'.

Pird panti ravva vahelõ palama. Ku taheti inämbä valgust, sis panti näid kats tükkü kõrvu. Ku taheti suurõmbat tuld, panti pird vahelõ sää-nestmuudu, õt kaldu hõste alla, sis palli tuli suurõmbalt; ku pird panti vahelõ rõhtsam-balt, sai hillembä tulõ. Otsast sattõ' hüdse' maaha savipõr-mandu pääle, vanast oll' sau-tarõ' ja maapõrmandu'. Ku hummogu hüdse' kokko pühiti, sai hüä unõk. Ku põrmand olõ-õs sääne, panti pilagu ala mää-negi viiga täüdet annom. Ku oll' vaja midägi tarõst vällä tal-

tama minnä', vöeti pird hambi vaihlõlõ.

Tulõ perräkaeminõ oll' vanast latsi vai vanainemistõ tüü. Ku rätsep perrehe tull', pidi timäle umblõmisõ aigu tuld hoitma. Latsi aeti varra üles: tulõ' rätsepäle pirda näütämmä. Pirda kiskminõ oll' peremehe tüü. Tuu jaost lei timä halo peeñõ-kõsõst ja lõigaš süämekotusõ vällä, sis nakaš jupast, pirrast lahkma. Vahel oll' tarõh terve laudipäalne pirda täüs.

Puuvõismõ- ja krassinalambi'

Joba 4000 aastat inne Krõs-tost tunti Egiptimaal puu-võismõ lampi (õilampi). Puu-võsi oll' valõt livvakõistõ, kohe sis määne linanõ tahi oll' sisse pant. Tuust arõnõsi edesi väigo-kõnõ lamp, livva asõmõlõ tull' kinnine annom (kaasõlda vai ilma), kohe sis taht sisse käve. Säändse' puuvõismõ lambi-kõsõ' oll' tarvutõlõ üle ilma, püüssü' nää' päämätselt kooni 18. aastasaa lõpuni, Setomaal kooni 20. aastasaa edimätsse poolõni. Nuid prostasit lamb-kõisi kutsti ka tattõnõ-lamp. Kunagitsõ' lahtitsõ' võismõ-lambikõsõ', mia' aiõ' pallõ savvu sisse ja võidsõ' kergete ar' kis-tuda', saiõ' truuba (korstna) iih-kujol perästpoolõ hindäle klaa-sidsõ „rüvvü“ ümbre. Lambi-klaas paistu ilostõ läbi, lam-bituli oll' valusamb, õhk tull' mano ütelistõ ni tuligi palli kavvamba.

Puuvõismõna oll' vanal aol üle ilma tarvutõlõ nakrõ- vai kanebisiimne võsi (õli). Tuu peräst, õt lamp vähämbä suitsu ajasi', sis võsi inne puhastõdi (rafineeriti). Arvada' palotõdi Setomaal vanal aol ka lina-siimnist tett õlli, selle õt kras-sinat (petrooleumi) vanal aol viil tunda-as. Krassinat naati tegemä 19. aastasaal maaõlist (naftast), timäl oll' tuu hüä külg, õt läts ütelistõ müüdä tahti üles. Krassinaanomakõnõ saiš tarõnulga lavva pääl, ku tulõ ümbre käsitiüüd tetti. Rikkam-bih elotarõdõh oll' uhkõ jala ja kupliga krassinalambi'.

Kündle' oll' kallis kraam

Tõõnõ olulinõ valgusõandja vanal aol oll' künnel. Pakla-niidist tahti kastõti sularasva sisse ja lasti ar' hanguda'. Nii mito vuuri, kooni' saadi hüä jämme künnel. Kündle' tetti lambarasvast, tuust saiõ' nimä'

kõva'. Ku kündlel rasv ar' palli, sis taht taha-s nii hõste palla' ja tull' käärega lõigada', tuu oll' inämbüiste latsi tüü. Paremba palamisõga olli' vahakündle', a nuu' jal olli' mito kõrda kal-limba', õnnõ rikkamb rahvas sai nuid kotõh palota'.

Kündlevalgus oll' külältki pümmeh. Tuu jaost, õt saia' 60vatisõ lavvalambiga ütelist valgust, läts vaja pia 70 künnelt. Kuningakua suurõh lossisaa-lih palli mõnõ peo aigu kogoni 14 000 vahakünneld. Tuu oll' kallis lõbu ja ku mõtõlda' viil, oll' tüüd, õt nuu' kõik kruun-lühtritõhõ säädä'! Ao joosul arõnõsi ka kündletegeminõ edesi. Vöeti raam, kohe külge köüdet mito tahti ja sis nuid kastõti kõiki ütekõrraga rasva sisse. Peräkõrra vöeti tarvutõlõ ravvanõ kündlevorm. Vaha-kündlidõ asõmõl naati päält 200 aasta tagasi tegemä kunst-vahast (steariiniist) kündlit, minkõl olõ-õs vaja inämb tahti vahepääl lõigada', kuna vaha ni taht palli' ütelitsõ kiirusõga.

Veiga vanal aol käüti püm-mega väläh liinõh tõrvaguga, miä oll' vaigu vai õliga kokko tett pirrõst kimp. Kooni 19. aastasaa algusõni oll' liinõh huulidsa' veiga pümmeh. Tuu peräst oll' riigi puult kõrraldus, õt jalaga käüjä pidi hindäl käeh hoitma pirrukimpu vai tõrvas-sit, kuna rüüvlit oll' kah üüsidõ pallõ roitmah.

Gaasi- ja elektrivalgus

19. aastasaa lõpupoole naati suurih liinõh palotamma joba gaasilatõrnit. Gaas tull' lampõ sisse torra pite. Liinõh tull' gaasilambi' aigupite ka mõnda rikkambahe elämistõ. Gaa-silambi seeh oll' „sukakõnõ“, minkõ lõvvüt säkslanõ Auer von Welsbach. Suka seeh oll' soola', mia' hoiij' valgust pikält hõõh-kamah. Perästpoolõ naati ka krassina-hõõhklambõlõ palotusõsukkõ sisse ehtämä. Eesti aol oll' säändse' lambi' (aueri-valgus) Setomaalgi määndseh koolimajah/rahvamajah – säääl, kohe rahvast õdagidõ inämbä kokko tull'. Elektrit tuulaiga õgalõ poolõ Eestimaal vil haaru-us ja küllih olõ-õs.

Siski oll' elektrivalgus joba 19. aastasaal olõmah ja tuntu, a elektrit sai suurõl hulgal tetä'-tuuta' pääle tuud, ku Werner Siemens dünamomas-sina valmis tekk. Tuulaiga oll' elektrivalgus vil kaarlampõga ja veiga kallis, õnnõ sis, ku ameeriklanõ Thomas Alva Edison elektrihõõhklambi vällä mõtõl, läts tarõvalgus ilma-rahvalõ aigupite odavambast. Nüüd om hädä hukah, ku elektri ar' lätt, inemisõ' mõis-ta-ai puulpümmeh tarõh midägi uma aoga pääle naada'. Künnel vai vannar pandas küll palama, a jutussit inämb mõistõta-ai aia'. Ikäv om.

Kuis tuld saadi ni alalõ hoiõti

Üüesest matõti hüdse' tuhaga kinni. Kuna tuld oll' rassõ saia', sis hoiõti hütsi hoolõga alalõ ja ku otsa saiõ', tuudi naabridõ mant. Tuust aast omgi tulnu ütlemiinõ lühko küläholõmisõ kotsilõ: sa tull' nigu tuld tuuma. Ku johtu, õt umast küläst saa-as, istuti hobõsõ

Kosõlka küla Saaremäe Veera elämine.

ERMi kogo pilt

Pilak Setomaalt.

ERMi kogo pilt

Vannar Ladinä küläst.

ERMi kogo pilt

Tattõnalamp Petserist.

ERMi kogo pilt

sälgä ja sõidõti tõistõ küllä tulõ perrä. Vöeti mõni olõtuust, aeti hõõhkvõlõ ja tulõ sis määnegi rõivas mähti ümbre.

Vanal aol oll' tulõlütõmisõst vaja teräsest tulõraud, kõvõmbat kivvi (tulõkivi) ja kuivatõd kõõsiint vai pahka, miä kuiva-tõdi ar' ja saadi tagõl. Ravvaga vasta kivvi lüvveh lei vällä ravvakibõnit, ku tuu sattõ palotus-matõrjali vai tagla pääle, ollgi tuli väläh. Palama pandmisõst tarvõdi Setomaal (ja muialgi)

tõrvassit, kõotohto vai kõõsiint, takla. Hõste vöti' tuld külge ka kadajanõgla' ja põdrasammõl. Lämmäl aol kaeti perrä, õt tulõ-lütõminõ sünnüsi' väläh vafo-litsõh kotusõh. Ilmahki tohi-is tuld üles võtta' tarõ kaartõ läh-koh vai kuivi hainu man.

Tagõl oll' kuivatõd, pehmest pisset vai salpeetriga ar' par-git. Ku kipõn pääle sattõ, puhuti pääle, õt tuld suurõmbast saia'. Piibu sai palama. Tulõrauda ja tulõkivvi ja palotusainõt hoiõti

nigu tubakatki kotkõsõga kar-manih vai vüü vaihlõl. Kotõh hoiõti nuid kohki korgõm-bah saina laudu (riiuli) pääl, õt kuivah olõsi'. Tulõravva' tuudi Setomaalõ Pihkvast vai Peterbuurast.

18. aastasaa algusõh tull' maailmah tarvutõlõ vosvorist pääga tikku', minkõ' lätsi' ker-gehe palama ka väikost kok-koputtumisõst ütstõõsõ vasta ni oll' tulõohtligu'. Peräst tull' väikõmba', parhillatsõ ao muudu tikku', minkõ' oll' talorahvalõ siski kall'. Seto-maalt om tiidä', õt Ladinä kandih tull' tulõtiku' tarvutõlõ nii aastil 1875–1880, a kiä oll' harinu piibu pääle tuld ravva, kivi ja taglaga tegemä, sai tulõ üles õks vannamuudu. Tikkõ kotsilõ ülti mõnõh pai-gah ka vinne keele perrä pitski' (spitski).

Tõõnõkõrd, ku tikku' otsa saiõ', tuudi tulitsit hütsi ka kilokaga. Tuu oll' sääne väigokõnõ annom nigu kilupang, pääl oll' käevang. Tarvõdi ka mulkõga plekkano-mat, kadinita. Tulõ alalõhoit-misõst oll' seeh puusäsi vai tõr-vadsõ' lastukõsõ'. Plekkannom panti pangi sisse, säeti sõitmi-sõl vankri taadõ rippa.

Lehte tegevä':

Toimõtaja Kauksi Ülle,
tel 5656 9079, e-post: kauksiyll@gmail.com
Toimõtaja (lisaleht Vahtsõt Vallah) Sarapuu Indrek,
tel 522 0661, e-post: indrek.sarapuu@setomaa.ee
Keeletoimõtaja Palmi Silvi
Seto keele tõlkja Sarvõ Öio
Külesäädmine Lööpri Priit

Välläandja: Setomaa Liit

Setomaa kolleegium: Külviku Helen, Kauksi Ülle, Laaneotsa Anneta, Matvei Arvi, Sarvõ Öio, Leima Aarne, Kruusamäe Meelike, Jüriõõ Vello, Järvelilli Rein, Leima Evelin, Mustimetsa Indrek.

Trükjä: Printall AS

Lehe ilmumist tugõ Setomaa Kultuuriprogramm ja lisalehte Vahtsõt Vallah Setomaa vald.

KAASTÜÜ' saata': kauksiyll@gmail.com

vai Setomaa aoleht, Obinitsa külä, 65301, Võro maakund.

SETOMAA VALLA UUDISÕ' saata': indrek.sarapuu@setomaa.ee

Tähtaig õga kuu 12. kuupäiv.

Lehe telminõ ja reklaam: tel 5627 3889, info@setoinstituut.ee

Luhamaa külamajale lükati vunk sisse

Vana-uusaasta esimesel päeval avati piduliku sissepühitsemisega Luhamaa külamaja, mille nurgakivi panek toimus möödunud kevadel ning sarikapidu juuliku kuumuses ning viimane viimistlusdetail sai paika täpselt vana kalendri uue aasta alguseks.

INDREK SARAPUU

Semuehituse projektijuhi Tomass Tuvikese sõnul sujus ehitus vaatamata keerulistele oludele sujuvalt ja maja sai valmis pisut enne prognoositud tähtaega, milleks oli 2022. aasta veebruar. Projekti kogumaksuseks kujunes ligi 305 000 eurot. Luhamaa külamaja ehitus algas 2020. aasta lõpus.

Maalilisel maastikul asuv kaunis Luhamaa külamaja on oluline ja tähtis objekt kogu Setomaa vallale, tervele Ees- tile, ent kõige enam on ta maa- märgiks kohalikule külahavale.

Setomaa vallavolikogu ase- esimees ja külaelukomisjoni esimees Aarne Leima, kes on aastaid külamaja valmimise eest seisnud, sõnas, et külamaja tähendus kogukonnale, aga ka Setomaale tervikuna on suu- rem, kui me täna arvata oskame.

„See on neljas avalik ühis- kondlik hoone Luhamaal peale koolimaja (1926), kirikut (1932) ja kultuurimaja (1965),“ selgitas Leima. „Koos kiriku ja ajaloolise kivitiiga (Pihkva-Riia kivitee) moodustab see uus maamärk harmoonilise terviku. Ajale ja

Muinasjutuline Luhamaa külamaja.

Foto: Harri A. Sundell

inimestele on nüüd antud või- malus anda sellele majale hing ja lugu.“

Külamajas hakkab tööle valla teeninduspunkt, raamatukogu ning koos käima külahavas.

„See on suur päev mitte ainult Luhamaa jaoks, vaid ma arvan, et ka Setomaa valla jaoks, terve seto kogukonna ja kui veel laiemalt öelda, siis Eesti jaoks, sest kui see ei ole regionaalpo- liitika, siis mis on regionaalpo- liitika?“ lausus avamisel Leima mitmel pool ja mitmele kajas- tama saabunud ajakirjanikule.

„Kümme aastat oleme selle maja poole liikunud,“ jätkas Leima. „Misso valla ajal, 2011. aastal, sai tehtud detailpla- neering, siis külaplats koos ti- giga, pärast juba tellitud maja

projekt. Siis tuli Setomaa vald, saime ta arengukavasse, inves- teeringute kavasse sisse ja täna see maja avatakse.“

Luhamaa nulgasa polnud seni hoonet, mida vallavõim enda omaks saanuks pidada. Kõige- pealt hakkab siin tööle valla teeninduspunkt, raamatukogu laenutuspunkt. Me väga loo- dame, et vald jõuab sinnani, et teeninduspunkti töötajal on ka Luhamaa kultuuritöö kor- raldamise ülesanded, ja mui- dugi on see külaseltsi kooskäi- mise koht. Kontserdid, sünni- päevad, miks mitte pulmad, ka matuseid tuleb teinekord ette.

„Tõesti võib öelda nii, et oleme oma lubaduse täitnud,“ lausus Setomaa vallavanem Raul Kudre Postimehele. „Kui

neli aastat tagasi Setomaa vald loodi, siis üheks lubaduseks oli, et vald kinnitab oma kanna ka Luhamaa nulgasa ja teeb siia oma hoone. Tegelikult ühtegi valla hoonet siin polnud ja mul on ääretult hea meel, et seisame täna siin, oleme uues Luhamaa külamajas ja avame selle maja. Mis siin edasi saab, on Luhamaa nulgasa inimeste enda teha.“

Vald kasutas maja ehituseks nii programmidest saadud toe- tust kui ka laenuhaha.

„Maja on kaudselt küll elekt- rikütte peal, aga see on maa- küte,“ lausus Raul Kudre. „See on säästlik maja. Ma usun, et küll me [elektri]paketid õigeks saame ja kui tegevus sisse tuleb, küll vald jõuab seda ka üleval pidada.“

Lindilõikamise toimetasid Raul Kudre, Aarne Leima ja Tomass Tuvikene.

Foto: Harri A. Sundell

Maja pühitsuse viis läbi Luhamaa koguduse õigeusupeester isa Peeter Uibo.

Foto: Harri A. Sundell

Algas Taarka-preemia kandidaatide esitamine

Setomaa Vallavalitsus kuulu- tab välja kandidaatide esita- mise Hilana Taarka nimelisele omakultuuripreemia.

Preemia on tunnustus seto pärimuskultuuri ja keele eda- sikandmise eest läbi uusloo- mingu ja uustöötuse kaudu. Välja antakse kaks 500 euro suurust preemiat seto pärimus- kultuuri töötuse eest ja seto- keelse uusloomingulise kirju- tise eest.

Hilana Taarka nimelise oma- kultuuripreemia laureaadiid avalikustatakse ja kantakse valla auraamatusse.

Kandidaatide esitamise täht- aeg on 21. veebruar 2022.

Kirjalikus ettepanekus tuleb välja tuua kandidaadi nimi ja kontaktandmed ning seto kultuuri edasikandmisel teh- tud töö lühikirjeldus. Samuti tuleb märkida ettepaneku esi- taja nimi ja kontaktandmed.

Lauluema kuju Obinitsas.

Foto: Obinitsa külakogukond

Ettepanekud esitada aadres- sil Setomaa Vallavalitsus, Pikk 12, Värsk alevik, 64001, Võru maakond või e-posti teel vald@setomaa.ee.

Hilana Taarka nimeliste omakultuuripreemiate üle- andmine toimub 26. märtsil 2022.

Preemiate väljaandmist toe- tab Kultuuriministeerium ja Setomaa Vallavalitsus.

Setomaa Vallavalitsus

31. jaanuarini saab esitada kandidaate valla tunnustustele

Vallavalitsus kuulutab välja kandidaatide esitamise valla aukodaniku tiitli, teenete- medali, aukirja ja tänukirjaga tunnustamiseks.

Setomaa valla aukodaniku tiitliga tunnustamine on Seto- maa valla kui omavalitsuse poolt antav kõrgeim tunnus- tusavaldus. Aukodaniku tiit- liga kaasneb tunnistus ja rin- namärk. Tiitel antakse Seto- maa valla poolse erilise austus- avaldusena üksikisikule, kelle töö, tegevus ja isiklik eeskuju majanduse-, kultuuri-, hari- duse-, spordi-, sotsiaal- või mõnes muus valdkonnas on pikema perioodi vältel silma paistnud erilise tulemuslikku- sega ja kes on mõjutanud olu- liselt valla arengut.

Aukodaniku tiitliga tunnus- tatakse reeglina Setomaa valla kodanikke, erandina võib auko- daniku tiitli andmiseks esitada ka inimesi väljastpoolt Seto- maa valda, kellel on Setomaa valla ees olulisi teeneid, ning tiitli võib anda ka postuumelt. Tiitel antakse iga kolme aasta järel. Seni on tiitliga tunnusta- tud Anna Kuremägi aastatepik- kuse toimeka tegutsemise eest seto pärimuskultuuris.

Setomaa valla teenete- medal antakse eesmärgiga avaldada tunnustust suure panuse andmise eest valla arengusse. Teenetemedal antakse reeglina Setomaa valla kodanikele, erandina võib anda seda ka inimestele väljastpoolt Setomaa valda, kellel on Seto- maa valla ees olulisi teeneid. Medali pälvinute nimed kan- takse valla auraamatusse.

Setomaa valla aukirjaga tunnustamise eesmärk on vää- rustada ning avaldada avalikku tunnustust erinevate valdkon- dade aasta parimatele. Aukiri antakse igal aastal üksikisi- kutele ja/või juriidilistele isi- kutele, kes oma tööalase või ühiskondliku tegevusega on

Foto: Setomaa vallavalitsus

silma paistnud valla arenda- misel, tõstnud valla mainet või toonud paikkonnale tun- nust. Aukirja võib välja anda mistahes valdkonnas ning sel- lele võib esitada peale üksikisi- kute ja juriidiliste isikute ka ini- meste gruppe ja kollektiive ning seltsinguid. Aukirjaga tunnus- tatakse reeglina valla inimesi ja organisatsioone, kuid erandina võib aukirjaga tunnustamiseks esitada ka neid, kellel on Seto- maa valla ees olulisi teeneid.

Setomaa valla tänukirjaga avaldatakse Setomaa valla pool- set tänu ja see on valla autasu, mis antakse üksikisikule, juri- dilisele isikule, grupile või kol- lektiivile vallapoolse tänuaval- dusena. Tänukirjaga tunnusta- takse nii Setomaa valla kui ka väljastpoolt valda üksikisikut, juriidilist isikut, gruppi või kol- lektiivi, kellel on Setomaa valla ees olulisi teeneid.

Setomaa valla tunnustuse avaldamise korra leiab Riigi Teatajast. Kandidaatide esi- tamise tähtaeg on 31. jaanuar 2022. Kandidaadid esitada aad- ressil Setomaa Vallavalitsus, Pikk 12, Värsk alevik, Setomaa vald, 64001, Võru maakond või e-posti teel vald@setomaa.ee.

Tunnustused antakse üle Eesti Vabariigi aastapäeva paiku.

Setomaa Vallavalitsus

Kirjalik enampakkumine korteritele Määsi ja Obinitsa külas

Setomaa Vallavalitsus otsustas võõrandada avaliku kirjaliku enampakkumise korras alljärgnevat Setomaa valla varad:

Lähi- aadress	Asustus- üksus	Katastri- tunnus	Kinnistu registri- osa nr	Kinnistu suurus (m²)	Siht- otstarve	Alghind (eurot)
Valgemaja M100	Määsi küla	73201:001:0331	2345241	387/3234 38,70 m²	korteri- omand	1500
Keskjänav 4-7	Obinitsa küla	46001:001:0378	3184341	488/9079 48,80 m²	korteri- omand	1700

Pakkumised tuleb esitada või saata kullerpostiga Setomaa Val- lavalitsusele hiljemalt 21.02.2022 kella 10-ks aadressil Pikk tn 12, Värsk alevik, Setomaa vald, Võru maakond 64001. Ümbrikule märkida: pakkujat kontaktandmed, pealkiri „Lähiaadressi nime- tus“ ning hoiatusmärgi „Mitte avada enne... enampakkumist!“

Saabunud pakkumised registreeritakse ja pakkumise esitaja soovil väljastatakse tõend pakkumise esitamise kohta, paku- mise saatmisel kullerpostiga on tõendiks postitiettevõtte vastav kiitvõtt. Kirjalike pakkumiste avamine toimub 21.02.2022 kell 10.30 Setomaa Vallavalitsuses III korrusel, aadressil Pikk tn 12, Värsk alevik, Setomaa vald, Võru maakond, 64001. Pakkumiste avamine on avalik.

Enampakkumise võitjad peavad 2 (kahe) kuu jooksul sõlmima notariaalse ostu-müügi lepingu.

2022. aasta algas Luhamaa küla-keskuse avamisega

Võib kinnitada, et 2022. aasta algas meeldiva sündmusega Luhamaal Määsi külas, kus sai lint läbi lõigatud uuel külamajal ja hoone ametlikult avatuks tunnistatud. Hinge tegi soojaks see, et kohaletunud, keda oli palju, olid rõõmsad ja õnnelikud ning tuleviku ees põnevil. Mis selles majas edasi toimuma hakkab, on ikka paljusküla kogukonna kätes. Vallapoolne raamatukogu ja teeninduspunkt on tagatud ning kultuurisündmused saavad ka toimuma.

Võiks sellest edasi arendada mõtet, et kui ise olla aktiivne, siis sind toetavad mitmelt poolt inimesed ja organisatsioonid. Loodan, et käesoleval aastal on tulemas mitmeid initsiatiive valla erinevatest nulkadest ja koos suudame need realiseerida või vähemalt esialgu käivitada.

Vallaelanikel soovitan leida üles enda piirkonnas olevad suusarajad, haarata suusad ja tuisata rajale. Tervis on me suurim vara. Käivitunud on suusapäevakud ja kui lumeolud vähegi lubavad, toimuvad need üle valla erinevates kohtades.

Head tervislikku 2022. aastat!

RAUL KUDRE,
Setomaa
vallavanem

Kagu-Eesti spetsialistide eluasemete toetus

Kagu-Eesti spetsialistide eluasemete toetusmeede on avatud 24. jaanuarist 2. märtsini 2022.

Toetuse andmise eesmärk on parandada Setomaa vallas elavate spetsialistide elamistingimusi, aidates seeläbi kaasa piirkonna majandusarenguks oluliste spetsialistide jäämisele ja tulemisele piirkonda. Toetatakse nii spetsialisti eluaseme soetamist kui ka renoveerimist.

Toetuse taotlejaks saab olla füüsiline isik, kellel on:

- kõrgharidus või kutse-keskharidus ja/või töökohale vastav erialane väljaõpe või töökogemus;

- piirkonnas tegutsevas ettevõttes töötajaga dokumentaalselt tõendatav tähtajatu töösuhe, ta on piirkonnas tegutseva äriühingu juhataja või piirkonnas tegutsev füüsilisest isikust ettevõtja.

Toetuse saamise korral peab eluruum olema vähemalt kolm aastat aruande kinnitamise kuupäevast arvates:

- toetuse saaja omandis või kaas- või ühisomandis;
- toetuse saaja alaline elukoht;

- toetuse saaja elukoht rahvastikuregistri andmetel.

Toetust saab ühe eluaseme kohta küsida programmist üks kord. Sel aastal toetatakse spetsialistide eluasemete soetamist ja renoveerimist 36 000 euroga.

Toetuse suurus ühe spetsialisti eluruumi kohta on 5 000 kuni 10 000 eurot, millest taotleja omafinantseering on vähemalt 33%. Toetus moodustab kuni 67% projekti abikõlblikest kuludest.

Taotlusvorm koos lisadega tuleb esitada digitaalselt allkirjastatuna e-postile vald@setomaa.ee. Paberkandjal saab taotlusi esitada Setomaa Vallavalitsuse kantseleisse või teeninduspunktidest.

Täpsemat infot programmi, spetsialistidele ja eluasemele esitatavate nõuete ning taotluse liige või piirkonnas tegutsev füüsilisest isikust ettevõtja.

Toetuse saamise korral peab eluruum olema vähemalt kolm aastat aruande kinnitamise kuupäevast arvates:

- Lisainfo: Ulvi Oper, Setomaa valla arendusspetsialist, tel 5786 9861. ulvi.oper@setomaa.ee.

Setomaa Vallavolikogu istung 30.12.2021

- Toimus valla 2022. aasta eelarve esimene lugemine.
- Tunnistati osaliselt kehtetuks Meremäe koolimaja kinnistu ja selle lähiala detailplaneering – Positsioon 2 ja Positsioon 5 osas (Kaasiku tn 1 ja Kaasiku tn 4); Setomaa vald soovib reformimata riigimaa

- valla omandisse saada üldkasutatava maana.
- Otsustati lisada Setomaa valla teeregistrisse Päivä tee Antkrva külas ja kustutada kohalike teede nimekirjast Juusa tee (jääb teeregistrisse erateena).
- Otsustati nimetada Eesti Linnade ja Valdade Liidu

- üldkoosolekule Setomaa valla esindajateks Urmas Sarja (asendusliige Arne Leima), Raul Kudre (asendusliige Erika Joonas) ja volikogusse Raul Kudre (asendusliige Erika Joonas).
- Otsustati nimetada Setomaa Liidu üldkoosolekule Setomaa valla esindajaks

- Urmas Sarja.
- Otsustati nimetada Setomaa Liidu Setomaa edendüsfondi taotluste hindamise komisjoni vallavolikogu esindajaks Urmas Sarja.
- Otsustati nimetada Setomaa Muuseumid nõukogusse vallavolikogu esindajaks Arne Leima.

Energiakulude suurenemise hüvitamine Setomaa vallas

Toetust saab küsida, kui sissetulek on:

- 1 inimese kohta – 1126 eurot
- 1 täiskasvanu ja 1 lapsega pere (alla 14-aastane) – 1464 eurot
- täiskasvanuga pere (sh üle 14-aastased lapsed) – 1689 eurot
- 2 täiskasvanu ja 1 lapsega pere (alla 14-aastane) – 2027 eurot
- 3 täiskasvanuga pere kohta (sh üle 14-aastased lapsed) – 2252 eurot
- 2 täiskasvanu ja 2 lapsega pere (alla 14-aastased) – 2365 eurot
- 2 täiskasvanu ja 2 lapsega pere (1 alla 14-aastane ja 1 üle 14-aastane) – 2590 eurot
- 2 täiskasvanu ja 2 lapsega pere (üle 14-aastased) – 2815 eurot

Sissetulekute

hulka kuuluvad:

- palgatulu, sh välismaalt saadud palgatulu;
- ettevõtlustulu;
- kasu vara võõrandamisest;
- renditulu ja litsentsitasud;
- intressid ja dividendid;
- pensionid, stipendiumid, toetused, preemiad ja hasartmänguvõidud;
- kindlustushüvitised ja väljamaksed pensionifondist;
- madala maksumääraga territooriumil asuva juriidilise isiku tulu;
- saadud elatisraha (makstud elatisraha arvatakse sissetulekust maha).

Sissetulekute hulka ei kuulu:

- üksi elava pensionäri toetus;
- riigi või omavalitsuse makstud ühekordsed toetused (näiteks ei arvata sissetuleku hulka omavalitsuse makstav täiendav sotsiaaltoetus, sünnitoetus, matusetoetus);
- omavalitsuse õigusaktide kohaselt perekonna sissetulekust sõltuvad või konkreetse teenuse kulu kompenseerimiseks määratud omavalitsuse poolt makstud perioodilised toetused, näiteks lasteaia ja koolilõuna toetus, lasteaia kohamaksu toetus, lapsehoiutoetus;
- puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seaduse alusel makstud toetused (v.a puudega vanema toetus), näiteks puudega lapse toetus, puudega tööealise inimese toetus, puudega vana-duspensioniaalse inimese toetus, õppetootus, töötamistootus, rehabilitatsioonitoetus ja täienduskoolitustoetus;
- NB! Puudega vanema toetus, mida makstakse samuti puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seaduse alusel, arvesta-

takse perekonna sissetulekute hulka.

- riigi tagatisel antud õppelaenu;
- tööturuteenuste ja toetuste seaduse alusel või struktuuritoetuste vahenditest makstud stipendium ning sõidu- ja majutustoetus;
- õppetootuste ja õppelaenu seaduse alusel makstud põhi-toetus, vajaduspõhine eritoetus, vajaduspõhine õppetootus ja õppeasutuse moodustatud eritoetuse fondi vahenditest makstud toetus;
- tööne sissetulek, mille on saanud põhikoolis, gümnaasiumis või kutseõppe taseme-õppes õppiv keskhariduseta laps kuni 19-aastaseks saamiseni või pärast 19-aastaseks saamist kuni jooksva õppeaasta lõpuni või õpilase kooli nimekirjast välja arvamiseni;
- õppimist ja töötamist soodustavad stipendiumid ning toetused;
- konkreetse kulu või kahju katmiseks saadud hüvitised (konkreetsed asja purunemise/kadumise/hävimise korral selle sama asja asendamiseks makstud hüvitis);
- lähedastelt toimetuleku parandamiseks saadud rahalised toetused ja kingitused.

Setomaa vallas on energiatoetust võimalik taotleda ainult Setomaa vallas registreeritud isikutel (vähemasti 1 pereliige peab olema Setomaa valla registreeritud). Kui taotlejate tegelik ja peamine elukoht on Setomaa vallas, kuid nende registreeritud elukoht on teises kohalikus omavalitsuses, siis peavad nad toetuse saamiseks pöörduma omavalitsusse, kus on nende registreeritud elukoht.

Energiakulude hüvitamiseks makstakse toetust, kui

- elektri ühiku hind on suurem 12 s/kWh,
- gaasi ühiku hind on suurem 4,9 s/kWh,
- kaugkütte puhul kui hind on võrreldes 31.01.21 seisuga kalinenud ja on kõrgem kui 78 €/MWh (7,8 s/kWh).

Peredele hüvitatakse 80% arvetel toodud energia koguhinnast, mis ületab elektril 120 €/MWh (12 s/kWh), gaasil 49 €/MWh (4,9 s/kWh) ning kaugküttele alates 78 €/MWh (7,8 s/kWh). Näiteks: oktoobris tarbitud elektrenergia kogumaksumus oli 100 eurot, tarbimine oli 600 kWh, ühikuhind on seega 16,67 s/kWh (100/600), ülekulu on järelikult 4,67s/kWh (16,67–12) ja toetust makstakse 80% ülekulust ehk 3,736 s/kWh x 600 kWh=22,42 €.

Esialgse info selle kohta, kas perel on võimalik toetust saada ja kui suur see võiks olla, annab Rahandusministeeriumi poolt väljatöötatud energiakulu hüvitamise kalkulaator. Kalkulaatoriga saab arvestusi teha täpsühikutes.

Toetuse taotlemine

Vähemkindlustatud üksi elavatele isikutele ja leibkondadele energiakulude kallinemise mõjude leevendamiseks toetuse maksmist alustatakse jaanuaris 2022.

Energiakulude kallinemise osaliseks hüvitamiseks on toetust võimalik taotleda tagasiulatavalt viis kuud, st veebruaris 2022 saab taotleda toetust 2021. aasta septembri, oktoobri, novembri, detsembri ja/või jaanuari tarbimise alusel koostatud arvete osas. Soovitame tingimustele vastavatel toetuse taotlejatel vaadata üle ja koguda kokku oma viie kuu energiaarved. Taotlusi saab esitada 2022. aasta 31. maini.

Elektroonselt saab energiakulude kallinemise mõjude leevendamise toetuse taotlemise avaldust ja dokumente esitada e-posti teel aadressile energiatoetus@setomaa.ee.

Sotsiaaltööspsialisti juures teeninduspunktidest saab eelnevalt sotsiaaltöötajaga telefonil teel aega kokku leppides taotlusi esitada alates 17. jaanuarist. Telefonid: +372 5660 0390, +372 5385 4990, +372 517 9609. Avalduse vorm on kättesaadav valla kodulehelt.

Taotlust menetlev ametnik kontrollib taotleja vastavust tingimustele, arvutab välja toetuse suuruse ning teeb toetuse maksmise või maksmata jätmise otsuse 35 tööpäeva jooksul taotlejalt kõigi vajalike dokumentide saamisest arvates.

Vallavalitsus kannab toetuse üle taotleja soovitud arvelduskontole seitsme tööpäeva jooksul positiivse otsuse tegemisest arvates.

Toetuse taotlemiseks vajalikud dokumendid

- andmed perekonnaliikmete sissetulekute kohta, sh tõendid makstud elatise ja täitemenetluses kinni peetud summade kohta (nende olemasolu korral), ning vallavalitsuse menetleva spetsialisti nõudmisel ka asjakohased pangakontode väljavõtted perioodi kohta, mille kulude katmiseks toetust taotletakse. Toetuse taotlemisel pärast 10. kuupäeva ei pea maksumustatult tulude kohta tõendeid esitama, sest toetust menetlev spetsialistil on õigus ja või-

malus teha päringuid vastavatesse registritesse, sh Maksu- ja Tolliametisse, Töötukassasse, Sotsiaalkindlustusametisse jmt.

- eluruumi energiatarbimist tõendavad dokumendid (arved) energialiigi kohta, mille kulude katteks toetust taotletakse (elekter, gaas ja/või kaugküte);
- tõendid, et tegemist on taotleja ja tema perekonna tegeliku elukohaga, kui nende alaline või peamine elukoht erineb rahvastikuregistrisse kantud elukohast (nt üürileping, omaniku kinnitus vmt);
- kui eluruumi kasutatakse osaliselt ettevõtluseks ja osa energiatarbimise kuludest on ettevõtlusega seotud, esitatakse koos arvega ettevõtlusega seotud kulude osakaal.

Arvetel peavad olema tuvastatavad järgmised andmed:

- tarbitud elektri kogus (kWh või MWh) ja elektrikulud kokku (eurodes);
- tarbitud gaasi kogus (kWh või MWh või m³) ja gaasikulud kokku (eurodes);
- kaugkütte kulud kokku (eurodes), kui taotleja elab konkurentsi ameti kooskõlastatud kaugkütte piirhinnaga piirkonnas;
- kaugkütte kulud kokku (eurodes) ning kuu keskmine või kuu lõpu seisuga ühikuhind (kWh või MWh) taotlusega hõlmatud kuul ja 2021. aasta jaanuaris, kui taotleja ei ela konkurentsi ameti kooskõlastatud kaugkütte piirhinnaga piirkonnas.

Kui taotleja arvel puuduvad eelnimetatud andmed, peab taotleja täiendavalt esitama korteriühistu väljavõtte nõutud andmetega vastava eluruumi kohta või korteriühistu puudumise korral kortermajale esitatud arve ja arvestuse taotleja eluruumi osa kohta.

Toetust saab taotleda üksi elava isiku või perekonna alalise või peamise elukohaga seotud kulude hüvitamiseks (ainult ühe elukoha kulude alusel).

NB! Kui on taotlejad, kes tasuvad makse eest otsekorralduslepingute alusel, siis palun sotsiaaltöötaja juurde kaasa võtta ID-kaart ning paroolid, et saaksime aidata Teid vajadusel toetuse taotlemiseks vajalike dokumentide leidmisel ja väljatrükkimisega.

Valitsuse info energiakulude hüvitamise kohta leiab rahandusministeeriumi kodulehelt.

Korduma kippuvatele küsimustele leiab vastused valla kodulehelt.

MAARIKA LOODUS,
vallavalitsuse sotsiaalosakonna juhataja

Väraska talumuuseumis jagati 2021. aasta preemiaid ja tänukirju

Eesti Kultuurkapitali Võrumaa ekspertgrupp, Eesti Rahvakultuuri Keskus ja Võru Instituut jagasid aastapreemiaid ja tänukirju.

Traditsiooniliselt kolmekunin-gapäeval, 6. jaanuaril toimuv Võru maakonna kultuuri-, raamatukogu- ja muuseumitöötajate, käsitöölise ja kultuurikollektiivide juhendajate ühine tunnustamissündmus toimus sel aastal Setomaal Väraska Talumuuseumi karjakoplis.

Kultuurirahvast tervitasid Setomaa ülemsootska Jane Vabarna, kultuuriminister Tiit Terik, Võrumaa Arenduskeskuse juhatusel liige Tiit Toots, Võrumaa Arenduskeskuse kultuurispetsialist Kristi Vals ning Eesti Rahvakultuuri Keskuse direktor Kalle Vister.

Koostöös Eesti Kultuurkapitali ja Võrumaa Arenduskeskusega anti välja Võrumaa kultuuripärl 2021 tiitel, mille pälvis Jalmar Vabarna Lõuna-Eesti kultuurielul rikastamise eest unikaalse Treski välilava rajamisega. Valmis sai lava ning muljet avaldav kontsertprogramm. Oma kontsertplaane ja ideid kooskõlastab ta igal aastal Treski küla elanikega, pakkudes kohapeal võimalust kohalikele ettevõtlikele inimestele kauplemiseks või kontserdikorraldamise panustamisel.

Eesti Kultuurkapitali Võrumaa ekspertgruppi elutööpreemia pälvisid Ülle Voitka ja Ago Ruus.

Eesti Kultuurkapitali Võrumaa ekspertgruppi tunnustuspreemia pälvisid teiste hulgas Evelin Leima võru ja seto kultuuriruumi sidujana ja Helena Kudre Setomaa pärimuse hoidjana.

Kultuurkapitali Võrumaa ekspertgrupp eraldab igal aastal aastapreemiaid eesmärgiga tunnustada Võru maakonna kultuuri- ja sporditegelasi ja kollektiive pühendumise eest oma erialasele tegevusele, mis on avaldanud mõju oma valdkonna arengule, ning innustada neid edaspidises tegevuses.

Sündmusele löid kultuurielise eripära Setomaal tegutsevad kollektiivid ja muusikud.

Võrumaa Arenduskeskus

Jalmar tunnustuse võtsid üle ema Maret ja ülemsootska Jane Vabarna, Helena Kudre ja Evelin Leima olid ise sündmuse aktiivsed osalised.

Foto: Harri A. Sundell

Helena Kudrele tõi preemia 50 aasta pikkune panus Setomaa kultuuriellu

Helena Kudrel täitus käesoleval aastal 50 aastat aktiivsest kultuuritegevusest ja panusest kohalikkultuuriellu. Ta on 73-aastane ja endiselt särav kollektiiviliige leelokooris Kuldatsäuk, Lustiline, Hõbõh-hõdsõ ja tegus Lustivankri eestvedaja. Oma teadmisi pärimuskultuurist ja loomemajandusest annab ta edasi koolinoortele, juhendades õpilas-firmasid. Ta on kahe poja ema ja viie lapselapse vanaema.

Helena on kultuurihuviline, kes külastab võimalusel kultuurisündmusi ka mujal Eestis. Laia silmaringiga, järjepidev, tegus ja korrektne oma tegemistes on ta jätkuvalt ka peale 50 aasta pikkust tegut-

semist kultuuri edendajana ja panustajana ning on kindlasti elutööpreemia vääriline.

Helena juured on Setomaal Uusvada külas. Ta on sündinud 28. juulil 1948. aastal. Peale EPA lõpetamist suunati alates 1. märtsist 1971 tööle Väraska sovhoosi, kus ta töötas kuni sovhoosi lagunemiseni. Tol ajal töötas Väraska kultuurimaja sovhoosi a/ü klubina, kus Helena alustas ka kohe-selt tööd. Ta tegi kultuurimajas kõiki töid (laekur, pile-tite müük, abi sovhoosi pidude ja kontsertide korraldamisel ning esinejate vastuvõtul jne.) Klubi juhataja oli siis Jutta Kalev. Hiljem töötas juhataja Laine Lõvi ja kunstilise juhi

Tiiu Kunstiga pikka aega. Kui kultuurimaja läks oma eelarve alla, töö lõppes, kuid Helena jätkas osalemist paljudes ringides ja tegemistes.

Mõni aasta tagasi lisan-dus Helena huvitegevusse ka eakate tantsurühm Hõbõh-hõdsõ ning laulu- ja pilli-mänguselts Lustivanker, vii-mase algatajaks ja särasilm-seks veduriks on just Helena. Lustivanker osales käesoleval aastal „Vunki mano“ loome-talgutel ja saavutas ka ühe eripreemiast. Lustivankril on olnud sel suvel mitmeid esinemisi külapäevadel, küla-pühadel ja vanavanemate päe-val. Eelkõige eakatele koos-laulmise rõõmu pakkuv Lusti-

vanker on õnnestunud ette-võtmine, mis on Helena eest-võtmisel hoo sisse saanud.

Helena hea füüsiline vorm ja jaks on seotud ka orienteeru-misklubiga PEKO, kes tänavu tähistas 30. tegutsemisaastat.

Helena on aktiivne seto, võtab aktiivselt osa kõiki-dest kogukonna üritustest, nt külade mängudest võistkonna liikmena, viimasel Maantee-muuseumi arvamusestivali- eestkõnelejana, kostipäe-val meeskonna liikmena, koo-lis seto omakultuuri tutvus-tajana, Seto Sõprade Seltsi liikmena jpm. Ta on pidevalt Väraska Gümnaasiumi tegijaks tunnustatud ja ta on saanud Põlvamaa aasta õpetaja tiitli.

Evelin Leima sai preemia mitmekülgse ja järjepideva tegevuse eest

Evelin Leima on aastal 2021 silma paistnud järjepideva kultuurialase koostöötegevusega Võru maakonnas. Ta on väga hea seto kultuuri tundja, suurepärane karmoškamängija ning hea avaliku esinemise oskusega noorema põlvkonna esindaja.

Evelin osales käesoleval aastal mitmetes võru ja seto kultuuriruumi siduvates tegemistes ning oli heaks koostööpartneriks nii Võrumaa Arenduskeskusele ja Setomaa vallale kui ka avatud mitmetele teistele ettevõtmistele.

Evelin osales Võrumaa Arenduskeskuse valminud koostööprojekti „Kokko köüdet“, mis räägib võrokeste ja setode igapäevaelust, kuidas nad tänase olukorraga on kohane-nud. Helena Kesoneni lavastatud videos esindavad võrokest Kaisa Kuslapuu ja setot Evelin Leima. Video valmis Tartu 2024 Regionaalse kultuurikompassi foorumi tarvis ja kandis teemat „Kuidas rääkida oma lugu“.

Möödunud aasta on piiranud tugevalt kultuurivaldkonna kokkusaamist, mistõttu on Evelin esindanud virtuaalselt maakonda. Nii talsipühade tervitusega Võru maakonna kultuuritöötajatele, videotervitusega „Vunki mano“ loometalgutel kui ka pikemalt kõnelnud seto kultuurist Võro-Seto Noortefesti arvamushommiku paneelis ning osalenud tervitusega Võru maakonnast eetrisse läinud ETV „Terevisiooni“ saates.

Suvel toimus II Seto tant-supidu Värskas, millest võtsid osa lisaks setodele ka Vastse-liina ja Röpina tantsurühmad. Evelin oli tantsupeo muusikali-ne juht ning sidus muusikali-selt nii setode kui ka võrukeste muusikalist pilti. II Seto tant-su-peo kontsert toimus ka lisaks Tallinnas vanalinna päevadel.

Evelin ammutab oma inspi-ratsiooni Setomaa puhtas loo-duses liikudes ning oma esiva-nemate eeskujul kultuuri tun-netades. Avara pildi loomiseks kodukoha heaks külastab ta ka välismaiseid kultuurisündmusi ja vaatab vahel n-õ kaugemalt. Evelin on heatahtliku loomuga, särav, inspireeriv, tunnustav, mõtestav ja nagu ta ise tavat-seb öelda, alati valmis Setomaa jaoks tegutsema.

Austusest esivanemate pärandi vastu andis ta käes-oleva aasta varakevadel välja oma esimese karmoškalu-gudega sooloplaadi, mis oli nomineeritud ka Etnokulpi-de auhinna-le. Ta osaleb vastava-tud Väraska Lasteaia setokeelse lasteaiaühema sisu loomisel ja igapäevases töös.

Evelin on ERR Vikerraadio setokeelse uudiste toimetaja ning töötab Sihtasutuses Setu Kultuuri Fond projektijuhina.

Kultuuripärl tiitli pälvis Jalmar Vabarna

„Mida on muusikule tarvis, ikka lava, et kontserte anda“ – see lause kõlas Hendrik Sal-Sallerilt just sel suvel valminud Treski uuel kontsertlavalt. Jalmar Vabarna muusikutee sai alguse ansambliga Zetod ning temast on aastatega kujune-nud terves Eestis tuntud muu-sik, kes viis 2021. aastal ellu ühe oma suure unistuse, kont-sertlava ehituse. Valmis sai nii lava kui ka muljetavaldav kontsertprogramm.

Oma Silla talus Treski külas on Jalmar korraldanud kont-serte nüüd juba viis aas-tat. Suure taluküüni lava jäi

siiski Eestimaa A-kategooria ansamblitele väikeseks. Kuna-gise elumaja lähedusse valmi-nud täismõõdus 15 x 12 m kont-sertlava sai funktsionaalne, tugeva kandevõimega ja arhi-tektuuriliselt keskkonda sobiv. 10 x 12 meetrist lavapinda on võimalus kasutada kahel suu-nal, mis annab võimaluse kas-vatada publiku hulka kuni 10 000 inimeseni.

See lava on kindlasti oluline maamärk kogu Setomaale ning kuna tegu on tõeliselt omapä-rase ehitise ning ettevõtmise-ga, paistab see silma ka üle kogu Eesti. Treski välilava pub-

likumaht kasvas hooaja kohta ligi neli korda. Suve jooksul toi-munud seitset kontsertõhtut külastas sel suvel ligi 6000 inimest. Praegusel ajal on kont-sertkorralduse valdkond väga riskantne, seda enam on tähe-lepanuväärne julgus sellist pro-jehti ette võtta.

Jalmar kaasas kontsertide korraldusse suures osas koha-likku tööjõudu ning kavatseb seda teha ka tulevikus.

Oma kontsertplaane ja ideid on Jalmar kooskõlastanud igal aastal ka Treski küla elani-kega ning võimaldanud neile vaba sissepääsu kontserti-

dele, samuti pakkunud või-malust kohalikele ettevõtli-kele inimestele kauplemiseks või kontsertide korraldusse panustamiseks.

Treski Küünis esinesid ning uue kontsertlava võimalusi nautisid sel suvel ansamblid Ivo Linna ja Supernova, Nublu, Angus, Trad.Attack!, Miljardid, Smilers, Wiiralt, Nedsaja Küla Bänd, Evert & The Two Dra-gons, Zetod ja 5Miinust. Lisaks toimus Treskis kontsert-õhtu-söök Joel Ostrati ja Jalmariga ning hulgaliselt kohtumisi ja tutvumisi uue kontsertlavaga. Ka Eesti Vabariigi president

Kersti Kaljulaid väisas oma vii-masel ametinädalal just Tres-kit, sooviga näha Setomaale kerkinud maamärki.

Jalmar tulevikuplaanides on luua Treskist tõeline festi-valiküla, kuhu võiks juba lähi-tulevikus jõuda ka välisartiste. 2022. aasta kontsertkava ja ka esimene Treski festival on juba loomisel ning ühise korraldus-meeskonnaga arendamisel.

Kontsertlava valmimist on toetanud paljud ettevõtted ning hoandjad.

Lava valmimisluhu saab pikemalt lugeda www.treskikikynn.ee/toetajad.

Noorsootöö aasta teema on ettevõtlikkus

Setomaa Noorsootöö Keskuse aasta teema on „Noorte ettevõtlikkus ja karjäär“.

See tähendab seda, et noorsootööspetsialistid, planeerides oma tegevusi, loovad tingimused selleks, et noortel tekiks endas tahe alata, seada eesmäärke, teostada ning viia ellu oma ideid.

See kõik omakorda aitab kaasa noore inimese arengule, kuna tegevused arendavad loovust, algatust ja vastutust. Vastavalt aasta teemale ja kuu teemadele koostavad noorsootööspetsialistid nädala tegevused, nagu näiteks õpitoad, teemapäevad ja erinevad väljasõidud.

Kõige informatiivsem kanal, kust leiab infot kõige toimuva kohta, on piirkonna noortekeskuste facebooki kontod.

Käesoleval aastal võetakse kõigis kolmes noortekeskuses igapäevase statistika kogumiseks kasutusele logiraamat, selleks et saada tõenduspo-

Logiraamat

Logiraamat on noortekeskuste elektrooniline seiresüsteem, mille abil on võimalik noortekeskustel koguda igapäevast statistikat. Logiraamat on üles ehitatud serverile, kus talletuvad kõik sisestatud andmed. Logiraamatu mõte on, et kõik noortekeskused koguksid andmeid ühtemoodi ja seega oleksid andmed ka tõlgendatavad sarnaselt ning tulemuseks oleks tõenduspõhine statistika. Eraldi tuuakse välja avatud noorsootöö osa ja töö konkreetsete gruppidega nagu huvitegevus, tugigrupid, projektid, noortesündmused jms. Mitme keskuse töös osalev noor siseneb igasse keskusse sama kasutajana.

Allikas: ank.ee

hist statistikat ning analüüsida noorte osalust, tegevuste vastavust, kitsaskohti ja väljakutseid.

Setomaa Noorsootöö Keskus

Setomaa Noorsootöö Keskus

Tel 5171 796, e-post: noorsootoo.keskus@setomaa.ee. Juhataja Triinu Arund. FB: Setomaa Noorsootöö

■ Värska Avatud Noortekeskus

Avatud (alates 7.02.2022) E–R kell 12–18. Noorsootööspetsialist Triinu Kotov, tel 5656 6767. FB: Värska ANK.

■ Mikitamäe Avatud Noortekeskus

Avatud E, K, R kell 12–18. T, N on noortekeskus suletud, kuna noorsootööspetsialist tegutseb Mikitamäe koolis. Noorsootööspetsialist Jorgen Oras, tel 5880 1373. FB: Mikitamäe Noortekeskus.

■ Meremäe Avatud Noortekeskus

Avatud E kell 14–18, K kell 13–16.30, R kell 13–18, T, N on noortekeskus avatud vastavalt üritusele. Lahtiolekuaegades võib ette tulla muutusi. Noorsootööspetsialist Päivi Kahusk, tel 5354 9451. FB: Meremäe Avatud Noortekeskus.

■ **Värska Ekstreempark** on sõitjatele avatud alates 7. veebruarist 2022. Ekstreempark on avatud eelnevalt kokku lepitud ajal ja vajalik on oma tulekust ette teatada vähemalt 24 tundi. Tel: 5171 796, FB: Värska Ekstreempark.

Pane tähele! Setomaa Noorsootöö Keskuse kõigis noortekeskustes on maski kandmine kohustuslik kõikidel alates 12. eluaastast, sh lastele järele tulevatel vanematel. Isikliku maski puudumisel saab noor selle noorsootöötaja käest.

SETOMAA SUUSASARI 2022

Startimine vabalt valitud ajal,
START AVATUD KELL 16.00 – 17.15

Mikitamäe 8. VEEBRUAR

Meremäe 22. VEEBRUAR

Värska/Verhulitsa 8. MÄRTS

Setomaa Kimmis kotus VÄRSKA ORIENTAALIKOOLIKUJÜHIS EESTI KULTUURIKAPITAL

2022 on raamatukoguaasta

Alanud raamatukoguaasta puhul saabus kõikidesse raamatukogudesse Eesti Vabariigi kultuuriministri Tiit Teriku teritus. Mõned katkendid sellest:

„Tervitan teid alanud raamatukogu teema-aasta puhul, mis kahtlemata jätab jälje kogu 2022. aasta kultuurielule Eestis. Ma ei pöördu teie poole mitte ainult oma ametipositsiooni tõttu, vaid ennekõike lugupidamisest teie kutsumuse, elukutse ja missiooni vastu.“

„Eesti lähiajaloo on raamatukogud jaganud sedasama üleskohtust saatust, mis sai osaks kogu riigile ja rahvale. Osa raamatutest pandi n-ö trellidele, erifondidesse, kuhu pääsesid lugema ainult võimude poolt usaldatud isikud, teine osa raamatutest lausa hävitati. Taas vabanenud Eesti algusaastatel tabas meid majanduslik ja sotsiaalne kriis. Raamatukogudest said paljudele pelgupaigad, kus oli soe ja valge. Ent selle kõrval ei väärtanud kordagi raamatukogude tõeline eesmärk, talletada kirjalikku vaimuvara, süstematiseerida seda ja hoida käibel teadmisi.“

„Tänaseks on raamatukogude funktsioonid fundamentaalselt teisenemas. Ent nende muutuste tormis jääb ikkagi alles raamatukoguhoidja põhitähendus, mis kajastab juba selle elukutse enda nimes – hoidmine. Raamatukultuuri hoidmine, selle kestuse tagamine, aga ka armastussuhte loomine ja hoidmine lugejate ja kirjutajate vahel.“

Raamatukogude teema-aasta jaotub nelja ossa: jaanuarist märtsini keskendutakse raamatukogule kui kogukonnakeskusele, aprillist juunini on raamatukogu kui kirjandus- ja kultuurikeskus, juulist augustini on teemaks raamatukogud ratas-

tel ja septembrist detsembrini arutame, milline võiks olla tuleviku raamatukogu.

Raamatukoguaasta üle-eesiline avaunderitus toimus 12. jaanuaril Mulgimaal Tarvastus. Samal päeval toimus paljudes raamatukogudes 2021. aasta enimloetud raamatute Mudlumi „Mitte ainult minu tädi Ellen“ ja Piret Raua „Tobias ja teine b“ ettelugemine.

Obinitsas algas raamatukoguaasta Obinitsa lauluemade kaldapealsel kauaaegse Obinitsa raamatukogu juhataja Liidia Sillaotsa mälestuskivi juures. Raamatukogus on lugejad saanud tutvuda 21. detsembril oma 75 aasta juubelit tähistanud kodukandi luuletaja, ajakirjaniku, kirjutaja, tõlkija ja kirjaniku Ilmar Vananurme raamatute näitusega.

Teine raamatuväljapanek on Eesti populaarseima rahvakirjaniku Oskar Lutsu loomingust, kelle sünnist möödus jaanuaris 135 aastat.

„Kevade“ raamatut lehitse- des leidsin lugemise ja raamatute kohta dialoogi:

Järgneva tunni lõpul läks Toots uuesti Vipperi juurde ja küsis: „Kust sa seda kõike tead, Vipper?“

„Mis asja?“

„Noh, seda maakera värki... kuhu ta käib ja...“

„Selle tarvis on raamatud.“

„Ah raamatud. Nojah. Kas sa siis loed nüüskesi raamatuid?“

„Loen.“

„Alati?“

„Mitte alati. Siis kui aega on.“

„No aga ise ütled, et sa neli aastat koolist ära olid?“

„Mis siis. Võib ju ka kodus, ilma koolita raamatuid lugeda ja õppida.“

Head alanud raamatukoguaastat kõigile!

Setomaa Vallaraamatukogu

Meremäe koolilapsed vaatavad otseülekannet raamatukoguaasta avamiselt.
Foto: Meremäe raamatukogu

Raamatukoguaasta algas 12. jaanuaril

Meremäel avati raamatukoguaasta 12. jaanuaril kell 11.55. Tarvastu raamatukogu toimunud piduliku üleriigilise avaunderituse ühisvaatamine ning valitud katkendi ettelugemine Piret Raua raamatust „Tobias ja teine b“ leidsid aset nii Meremäe raamatukogus kui ka koolis.

Raamatukogude teema-aasta raames on meil käima läkatud juba mitmeid erinevaid ettevõtmisi. Koos kooli- pere noorema astme õpilaste ja õpetajatega lööme usinalt kaasa üleriigilisel Nukitsa konkursil. Täiskasvanud lugejad osalevad Võrumaa Keskraamatukogu käivitatud maakondlikus lugemisprogrammis, mille valikus alanud aastal on mõisa- ja lossiroomaanid nii klassikute kui uuemate autorite sulest

ning mis kestab kuni 1. juunini. Regulaarselt püüame aasta jooksul tähistada kõiki meie aja- ja kultuuriloo olulisi tähtpäevi, seda nii üleriigilises kui ka piirkondlikus, meie Setomaa mastaabis.

Üldises plaanis püüame jõudumööda keskenduda kõigile raamatukogude aasta fookusteemadele, milleks üleriigilises võtmes on valitud raamatukogu kui kogukonnakeskus, kirjandus- ning kultuurikeskus, aga ka raamatukogu ratastel ning tuleviku raamatukogu.

Kõige eeltoodu juures aga tahan kindlasti tähtsaimaks pidada oma lugejaid, kõiki teeninduspiirkonna elanikke, nende lugemishuvide, info- ja muid vajadusi.

Tere tulemast raamatukokku!

Viis põhjust, miks teha tõhustusdoos

Jaanuari keskpaigaks oli Eestis vaktsineeritud ligi 850 000 inimest ja neist tõhustusdoosi saanud üle 340 000 inimese.

Tartu Ülikooli funktsionaalse genoomika teadur Erik Abner toob välja viis põhjust, miks teha tõhustusdoos:

1. Tõhustusdoos annab parima kaitse omikroni vastu. Praeguseks on ilmnenud, et uus koroonaviiruse omikroni tüvi levib märkimisväärselt kiiremini kui delta tüvi ja parim kaitse omikroniga nakatumise vastu on inimestel, kes on saanud tõhustusdoosi või kes on COVID-19 läbi põdenud ning saanud lisaks ka vaktsiinidoosi. Ülejäänud inimestel on märkimisväärselt kõrgem risk omikroniga nakatuda.

2. Tõhustusdoos vähendab kordades raske haigestumise riski. Professor Krista Fischeri analüüsist selgub, et tõhustusdoosi saanud inimesed satuvad COVID-19 tõttu haiglavile 25 korda harvemini kui vaktsineerimata inimesed ja 4 korda harvemini kui kahe doosiga vaktsineeritud.

3. Tõhustusdoosi ülesanne on meie immuunsüsteemile meelde tuletada, et oht veel eksisteerib. Sellega ajame oma immuunsüsteemi ärkvele, toodame uue hulga kiiresti toimivaid antikehi ja oleme uue tüve vastu paremini valmis.

4. Tõhustusdoosiga vähendame ka teiste inimeste naka-

tamise riski. Kui me suudame tõhustusdoosiga juba eos enda haigestumist ära hoida, siis vähendame ka ümbritsevate inimeste nakatamist.

5. Uutel tüvedel on raske tekkida ühiskondades, mis on vaktsineeritud. Uued koroonaviiruse tüved tekivad enamasti madala vaktsineeritusega piirkondades, aga ohustavad meid kõiki – omikron ei jää viimaseks. Aasta vaktsineerimist on meile aga näidanud, et viirusel on märkimisväärselt raske luua uusi tüvesid kõrgelt vaktsineeritud ühiskondades. Senised tüved on tekkinud kas enne laialdase vaktsineerimise algust või siis madala vaktsineerituse tasemega ühiskondades ja omikron ei ole siin erand.

Millist vaktsiini valida? Vaktsiinide kombineerimine annab parima kaitse. Praeguseks on kogunenud juba usaldusväärne hulk uuringuid, mis kinnitavad, et vaktsiinide kombineerimine annab isegi tugevama immuunkaitse kui tõhustusdoosi tegemine sama vaktsiiniga.

Eestis saab tõhustusdoosiks valida Pfizer/BioNTechi vaktsiini Comirnaty või Moderna vaktsiini Spikevax sõltumata sellest, millise vaktsiiniga on tehtud esmane vaktsineerimiskuur. Esialgsel andmetel tekitab kõige tugevama kaitse vektor- (Janssen, AstraZeneca) ja mRNA- (Pfizer, Moderna) vaktsiinide kombineerimine.

Täiskasvanute hambaravihüvitise suurus on 40 eurot

Alla 19-aastaste laste hambaravi on tasuta neis hambaravi ettevõtetes, kes on Eesti Haigekassa lepingupartnerid. Kõigile ravikindlustusega täiskasvanutele on hambaravihüvitise suurus sel aastal 40 eurot.

Kõrgenenud hambaravihüvitist saavad 85 eurot aastas töötuna registreeritud ja toimetulekutoetust saavad isikud. Kõr-

genenud hambaravihüvitise määr 85 eurot aastas on rasedatel, alla 1-aastase lapse emadel, töövõimetuse- ja vanaduspensionäridel. Andmed laekuvad hambaarstile rahvastikuregistrist ning maksu- ja tolliametist automaatselt.

Osalise või puuduva töövõimega inimestel, töövõime- tus- ja vanaduspensionäridel

Vaata lisa!

■ Vaata lähemalt haigekassa kodulehelt <https://www.haigekassa.ee/hambaravi/patsiendile/hambaravihuvitis>

on hambaproteesihüvitis 260 eurot kolme aasta peale.

Haigekassa rahastusel saavad täiskasvanutest tasuta hambaravi terve elu jooksul füüsilise ja vaimse erivajadusega inimesed, kes ise ei suuda oma suuhügieeni eest hoolt kanda, ning onkoloogilise ja hematoloogilise diagnoosiga inimesed, kel on kõrgeenenud vajadus hambaravi järele.

ANGELA REHI, hambaarst

Loomuperäne perimüso põh Verska latsiaia setokeelitseh välähopmisrühmäh

**VALGU MEEL,
ANDRELLERI MARIS,
TEERVALDI JANIKA**

2020. aastaga novembril tull kokko viis Setomaa pereht soo- viga' löüda' lahendus, kuvva- muudu jovvasi' kodokotusõ- rikkusõ' inäbä näide latsi mano. Perre' tahtsõ', õt latsõ' saasi' olla' uma päävä' kohaliguh keele- ja kultuurikeskkunnah ja tuuman uuri' ja avasta' piir- kunnal luudust ja küllaello. Seto vai Lõunõ-Eesti juuriga' perrilo oll tähtsä, õt latsõ' opisi' ar' loo- muligul tiil, õgapäävätselt kee- lekeskkunnah ollõh seto keele, selle õt uma' perre' mõista-ai nii hõste seto kiilt. Ütehkuuh tullegi' näil mõtõh tetä' lat- siaiarühm, koh latsiga' kõnõl- das õgapäävätselt õnnõ seto keeleh ja oldas pallõ aigu vähä ja avastõdas peris ello.

Hüäh kuuhtüüh Setomaa valla, Verska Latsiaia, Setomaa Liidu, Võro Instituudi ja Haridus- ja Tiidusministeeriumiga saigi' mötõh ello viid: 2021. aastaga augustikuu viimätsil pävil tetti vallaõ Eesti ainu- mas 100% murdõkeeline latsiaiarühm. Rühm tetti vallaõ Verska Latsiaia vahtsõ (nelädä) rühmänä ja oktoobri keskpai- gah sai rühm hindäle peris uma roomi' Verska Latsiaia huunõ üteh tsiibõh, koh inne oll Verska Raamadukogo. Verska Raamadukogo löidse hindäle vahtsõ' renoveeritävä' roomi' Verska süäme, perrearsti- ja nuurikesküsõga' samah majah.

Rühmä oppajist sai' Teervaldi
Janika, Nutovi Ritta ja oppaja

Vesi om likõ, vesi om puhas!

abis Päkä Marju. Õganädälitsölt
käävä' rühmäh latsiga' aigu viit-
mäh seto kultuurikandja' Hõrna
Aare ja Leima Evelin. Rühmäh
om kokko 12 last.

Loomulik keele-
ja kultuurikeskkond

Rühhmä eismuudu olõminõ om loomulik keele- ja kultuurikeskkund – latsiga' kõnõl das õga päiv õnnõ seto keeleh, kaudas kultuurisündmüisil ja sagõhöhe muusiumih, külästäd talla. Välähopminõ ja paindus päävåkava – oldas pallõ aigu väläh ja Verska ello avastamah. Rühhmä päävåkavah om pallõ paindlikkust ja aigu lat sil vabalt mängmisõs. Lõimit opminõ – olõ-õi erälde opmis-tunnõ, muusiga ja liikuminõ ja

opmistegevuse' omma' polmit
latsi päävategevusi sisse. Oldas
ja opatas parhillsatsõ opmis-
moodu perrä – arvõstõdas latsi
huvvõ oppamisõ m, projekt-
oppõh, kõkkõ tetäs tiiduspõhit-
sõlt. Väigokõnõ liitruhmäkene
– kooni' 14 last, latsõ' iäh 2–7.
Kuuhtüü – tetäs kuuhtüüd lat-
sovanõbidõ ja kogokunnaga'.

Seto kiil om välläkoolõmisõ ohoh, seto kiilt hõste kõnõlõvvi alla 15-aastgatsi latsi paaigag olõki-i. Ainumas võimalus, õt seto kiil jääsi, om vaia kiilt edesi anda' latsilõ. Tuujaos om olõmah üts väiga' lihtsa võimalus – latsiga' tulõ kõnõlda' seto keeleh. Midä vähäp lats, tuu parebahe tä keele umast võtt. Sagõhõhe üldäs, õt lat-sõl olõ-õi huvvi. A keele oppa-misõ jaos olõ-õi vaia uuri' latsõ

huvvi. Suur pia-ai küüsumä latsõ käest, mäntseh keeleh tä vôi timäga' kõnõlda'. Ku kotoh kõnõldas uma latsi vai latsõ- latsiga' eesti keeleh, sis mi küüsü-üi, kas näil om huvvi šood kiilt oppi'. Väigokõnõ lat- sõkõnõ saa tuu keele selges, mäntseh keeleh timäga' kõnõl- das. Keele ar' opmisõ huvi tulõ tuust, õt saia' arvu vai õt timäst saiasi' arvu. Tuu sama om ka' seto keelega'. Mi pia-ai latsi- aialatsõ käest küüsumä lupa, õt kas timäga' mi vôi seto keeleh kõnõlda'. Õga suur vôi uma lat- sõga' kõnõlda' umah imäkeeleh ja latsõ huvi seto kiil selges saia' tulõ tuust, õt tä taht arvu saia', midä timäga' kõnõldas, ja eis' vasta kõnõlda'. Traditsioonilit- sõl moodul keele edesiaminõ om saisahunu', kotoh kõnõl-

da-ai latsiga' inäp seto keeleh
ja pallo' noorõ' latsõvanõba'
moista-ai seto kiilt. Ja tuupe-
räst ommõgi' kõgõ parep kotus
seto keele edesiamisõ jaos
latsiaid. Meil om viil olõmah
väiga' hüvvi seto keele kõnõ-
lõiji, kinkõl om rikas sõnavara
ja hüä mõistminõ sõnnu vällä
üldä'. Latsõ' omma' latsiaiah
hulga aigu ja omma' õigõh iäh
keele ar' opmisõ jaos.

Tuud massa-ai pelädä',
õt latsõ' kiilt ar' opi-i

Tiidusuuringidõ perrä joudva' latsõ' inne kuuli selges saia' kooni' säidse kiilt. Kol' pereht viiest, kiä' setokeelidse rühmä möttö alosti', omma' katskeelidse' perre' (eesti-inglise, eesti-saksa). Keele ar' opminõ keeleskunnah ollõh om hulga lihtsap ku keele opminõ. Keele ar' opmisõ võimõkus om meelesünnüga' üteh ant ja om kõõ kergep edimätsil eloaastagil ja lätt suurõ huuga' väikobas latsõ kooliiläitsõs saioh. Kuuli joudõh om mõnõl latsõl keele opminõ viil mäntselgil moodul alalõ, a mõnõl olõ-õi inäp. Sis tulõ naada' kiilt opma ja keeletunnõh hüäs seto keele kõnõlõjas saia' om jo väigägil lootusõlda' ettevõtminõ. Väikõs pääl keele opminõ arõndas latsõ aiu ja suurõndas ka' perästpoolõ keelelist andõkust ja vöörkeeleoppõ võimõkust. Tuu tiidminõ võisi' motiiviiri' latsõvanõbit ummi latsi keelekümbulusrühmä pandma.

Huvtav om kaia' edimätsi
kuid setokeelitseh rühmäh.
Eiski' uutmalda' kipölt omma'

latsi õgapäävä jutta sisse tulnu’
setokeelidse’ ütlemisõ: „Ma
taha kässi möskõ!“, „Mul saava’
jala’ likõst!“, „Jakku leeväle!“
Seto kiil om joudnu’ jo nelä
kuuga’ latsi mässämis sisse.
Lats mässäs ütsindä piigli iih
ja kõnõlös: „Ma olõ illos latsõ-
kõnõ!“ Mi olõ tähele pandnu,
õt latsi seto keele mõistminõ
om jo peris hüä, latsõ’ saava’
kõgõst arvu, midä oppaja’ näile
kõnõlõsõ. Ka’ kotoh aja-ai
latsõ’ vasta, ku näile setokee-
litsit jutta ette lukõ’, nä saava’
kõgõst arvu ja kullõsõ’ suurõ
huviga’.

Mi olo tähele pandnu', et lat-
 sil seto sõnnu välläütlemi-
 nõ õgapäävatselt hüvvi seto
 keele kõnõljidoga' kuuh ollõh
 parep ku mei latsõvanõbil,
 kiä' mi keelekursusõl seto kiilt
 opi. Latsõ' opva' ka' keele kõgõ
 peenebä' vaihõ', helü üles-alla
 kaumisõ ja õigõ' rõhu'. Mitmõ'
 latsõ' tulõva' perrist, koh kotõh
 kõnõldas katõh keeleh, sis om
 rühmäh kuulda' ka' inglise ja
 säksa kiilt. Hüä om kullõlda',
 ku kats latn mässäse' ja uma-
 vaihõl kõnõlösõ' inglise kee-
 leh, kolmas lats küüsüs oppaja
 käest, minkõst nuu' latsõ' kõnõ-
 lōsõ', oppaja küüsüs latsi käest
 seto keeleh, õt minkõst nä
 kõnõlösõ', ja latsõ' ütlesse' tuu
 tõisi latsi jaos eesti keeleh. Kõik
 keele' omma' kuuh, samani
 kuis om parhillatsõh ilmah õga-
 pääväne, kõik opva' üstõsõõlt
 ja arõnosõ' kuuh. Latsõ' opisõ'
 tundma uma kodokotusõ rik-
 kusi – luudust, kiilt ja kultuuri
 ja tugõva' juurõ' ja identiteet
 om näile eelises üleilmastuvah
 ilmah.

Miä om ütist Lindgreni Astridil ja tsaar Saltaanil?

Jaa-ah, olõs võinu jo päälkirih küüssü: „Miä om ütist Lindgreni Astridul ja Puškini Olõkmal?“ A tuul olõs inne lugõmist joba pää nii putru täüs aanu, õt hoia no! Eshindäst asi om lihtsa: kaie ma' pikki pühhi aigo käsitüü kõrvalõ nii multikat ku kuntsilist aimekinno ja naksiva' aša' kokko kõlksma ku vatuvuinaga täüdet jalaga hrustalkaasi' Vahtsõ Ajastaja vastavõtuh.

„Muinasjutt tsaar Saltaanist“ ol' mu latsõpõlvõ üts lemmikraamatist. Kotoh mul tuud olõ-õs (vaest ol' defitsiit?), a raamatikogost võtsõ ma tuud hinele mitu vuuri.

Võeh-võikõnõ, määndse' ilosa' pildi'! A inämp viil värsi'! Multika päält kontrolsõ perrä uma mälehtämist ... „Ütle, vürst, miks on su silmad sumeda kui sompus ilmad?“ A oll' tõisigi kotussit, kuigi umaaignõ raamatutekst oll' veido tõistmuudu ku pääleloetu variants. Õks ümbrepandja taht kah uma kopiku kätte saia' – dublaazi man, ma' arva.

Puškini kirotõt poeemi nimi om „Muinasjutt tsaar Saltaanist“, a nimitegeläsest om üks vähä jutto, inämp tä hukka-
saadõt naase pujast. Tuuvasta „Astrid Lindgreni rääkimata lugu“ könöl pääasialigult nimitegeläsest. A kae', kuus kaet,

Merca Riitsaarõ Evari tett ehet esitlemäh.

olliva' mōlōmba tükü vedosni-
kōst ōks naase'.

Trehväs üts tsaar, Saltaan
nimest, kuhmuisi kaböstõ ussõ
taadõ ni kuuld' naimde jutta.
Olõ-õs täl asja kinnäest kang-
akudajast õga leeväküdsäjäst,
a ku miis õks, võtf' naasest nii-
üldä' eskorttüttrigu. Võiolla' ma
panni tast pisu ülevõlli, a tüi-
naisi tsaar hinele taha-as, võtsõ
tollõ „lajapuuusalisõ“, kiä sängü-
rõõmõ töövof.

Paistus, õt mustidsõ' juto' tütrigile ja poissalõ omma' erinevät muudu. Võtami vai nättüüst Tuhkatriinu „tii' tüüd, sõs tulõ ka armastus“, tuu tsaare man massa-ai. Latskõisilõ õnnõ taotas tuud pähä: olõ' taidas ja tüümeeleline, sõs saat ka printsi. Perüs Astridi imä muudu. Ja muidoki pass Jummal erilidsõlt naisi kumbõluisõ perrä!

Tsaar Saltaan sai uma mõrsjaga ütte, õkvalt tull' sõtta minnä'. A huuvkunnah omma' kats rahuldamalda naastõkrahvast, kiä' piävä' õnnõ toi-mõndama ni kaema tõisi sän-gürdõõmõ päält ... Ja sünnütüs läts hõste ja tull' poig. A makõst ilmajätet tüütigijä' sõsara'teivä' plaani, kuis noist katõst vallalõ saia'. Naidõ imä, kedä kutsti Baaba Rihhast, lei kah tüüridõga mesti. Huvtav, mille tä uma latsõlatsõ vasta nii kalg

oll? Astridi imä jo samamuudu:
tunsta-as jupp aigu sohiga saad
tütrepoiga. No lõpust oll' tsillõ-
kõsõ Lassõ üle õks umbõlõ uhkõ
ja õnnõlik, hoif tõist kerkoh viil
üsäh.

Käkti sõs salasobingu pääle
nuur tsarinna üteh üsäpujaga
tõrdohe ja hiidet merde ni
lainõ "kanniva" nä mere taadõ.
Astridiga sarnasõlt: ka timä
läts töistõ kuningriiki poiga
ilmalõ tuuma, kohe tsillo-
kõnõ pidi mitmõst aastagast
jäämä.

Tsarinna puja nimest sai
Gvidon. Timäst om poemih
kõnõldu ku kangõlasõst, kuigi
tekk kõgu luo joosul õnnõ üte
teo, minkalõ või säändse nime
panda'. Sai tõrdost vällä, tekk
vibu hinele. Tahtsõ söögist
midägi laskõ', a kae' – vii pääl
võiklõs illos luik kodosõga.
Tõmmaš vibu vinna, hukaš
rüüvtsirgu ar'. Esihindäst põn-
nõv motiiv. Tiidä' om, õt Vinne
(tsaari)riigi vapi pääl om katõ
pääga kodus, a vindläisi rahvus-
tsirk om luik. Kuis tuud mõista?
Tsaari tunnismärk tapõti
maaha, õt rahvus jääsi' alalõ?
Perüs julgõ käük Puškini puult,
vai näkk tä kuigi ette 1917. aas-
taga revoluuksiat? Tõõsõ küle
päält kaieh oll' ka vürst Gvi-
doni esä tsaar ... Kas mi või tollõ
teo takah Oidipusõ kompleksi
näätä'?

Jätämi nuu' märgotusõ' ni
kaemi edesi. Tenomiilne luik
vii täude kõik vürsti unistusõ',
tege timä riigikõõ ilmadu rik-
kast ni kuulsast ja peräotsah
saami tiidä', õt tä om hoobist
illos noorik. Nigu elohki: naase'
teevä' aoluku, a mehe' krabava'
kõõ avvu hinele!

Astrid rabõl uma latsõ esä man aoalehe toimõndusõh kah ku ull, a määne oll' teno. Hüäkene, miis härgüt timmä kirotamma, lööd' üles noorõ naase andõ, a taht' Astridit uma külge köütä". Ku olnu-us kiräniku eloh tuud süämehallu, viõiala' olõsi' Lindgreni suurõperädse' latsiraamadu' ilmalõ tundmalda. Olõ jo eiski nimmänü, õt kakkõmadust hüälõkist hüvvä luumi tulõ-õi.

Lõputuust: koh võinu' olla'
tuu vürst Gvidoni kaljusaar?
Meremehe' kõnõlõva', õt näide
tii vii ida poolõ, tsaar Saltaani
mano. Viikingiaol oll' jo kuulsa
Austerveger ehk Idatii. Tuu
pand arvama, õt vaest kohki
Soomõ vai eiski Rootsi saa-
rõstigust, Ahvõnamaa kandih,
nättüseh. Viil üts kokkõkõla-
hus Lindgreni Astridi ja Pu-
kini Olõksa vaihõl.

Vai oll' tuu Gvidoni liin hoo-
bist mitte saarõ, a korgõ panga
pääl ja nimest Kolõvan ehk mi
keeli Kalõvanõ? Siist vôi saia'
joba vahtsõ luu.

Joulukingtüs 77 aastaga takast

KIVISTIKU (sündünü SÖMMER) **AIME**
Sõmmeri Jaani tütar

Täämbädsel pääväl olõsi' õga-üts õnnõdu, ku joulust tellit kingtüs jovvasi' kotussõ pääle nädälikõsõ ildappa ja kogo üllähtüs olõsi' tuuperäst ar' tsurgit. A ku kingtüs tulõsi' 77 aastakka ildappa? Õkva soodmuudu johtu üte Viländimaa seto juuriga perrega, kiä saie ummilt esivanõbilt 77 aastaga takast kingtüse. Kõnõlamalda tuust, õt perre jaost om kingtüs hindamalda, om taaha käkit üte Setomaalt peri perre lugu, kinkäl aoluu sündmüisi peräst tull' kõik kõüdüse' Setomaaga purust kisku'.

Tundmalda kõlstaja. Inne jou-luaigu kõlist Sõmmeri Andilõ, kiä eläs Viländimaal Mulgi vallah, tundmalda nummõr. Kõlstajast oll' Talvoja Rait, Mahtra Talorahvamuseumi päävara-hoitja, Raplamaal tiidä'-tuntu kultuuriineminõ ja sugu-puu-uurja. Tä küüsse, kas Sõmmeri Andil om kõüdüssit Sõmmeri Jaaniga. Talvoja Raiti kätte oll' johtunu vana pildialbum, minkõ vaihõl oll' 1943. a Petseremaal Vilo vallah vällä ant papõr Sõmmeri perre andmidõga. Andi ja Jaani kõüdüst olõ-õs vaia kavvõndast otsi' – Jaan oll' Andi vanaesä, kiä kuuli 1964. a ja ketä tuul aol kuvvõaastaganõ Andi mälehtäs. A kuvvamuudu johtu pildialbum Raplamaalõ? Tast haronõs vällä üte perre keerolinõ elo ja kakõnu' kõüdüsse' Setomaaga, koh õigõhe omma' taa perre juurõ'.

Vilo vallavanõp Sõmmeri Jaan. Sõmmeri Jaan, sündünü 1910. a veebruarikuu 13. pää-

väl, oll' aastakil 1939 – 1940 vallavanõp Petseremaa üteh suurõbah, pia 7000 inemisõga Vilo vallah. Ku tull' verevidõ võim, vöödõti tä aamõhtist maahha ja nigu kirotas aoleht Uus Rada 23.12.1943, tunnist' bolševistlik tegijä Moltšanov ildappa, õt kompartei otsussõ perrä oll' Vilo vallah plaanit tappa kõkk innidse' Kaitsõliidu inemisõ' ja seltskunnategeläse' ja umavalt-susõ vedosnigu' – üttekokko 47 inemist. Õnnõ säkslaisi kipõ tulõk ja bolševikõ pakõminõ pästi' Vilo valla inemisõ' tuust üllusõst. Ka vallavanõp Sõmmeri Jaan üteh mõnõ töösõga vahistõdi üül vasta 5.7.1941 ja veeti Petserehe, a kukimuudu pässi' nä kõkk vabast. Juulikuu 11. pääväl saadõti külavanõbit pite vällä tiidäandmisõ', õt bolševikõ võim om ümbre saanu ja luudu om vahtsõnõ vallavalt-sus. Vallavanõbast saie jalki Sõmmeri Jaan.

Tiikund priiusõ poolõ. Kõgõ olnu pääle kaieh om tävveste arvu saia', õt aastagal 1944 vahtsõ nõukogodõ okopatsiooni tulõhkil tull' Sõmmeri Jaanil tetä' otsus – uuta' vahtsõst vahistamist vai sorti' vällä määnegi tõõnõ tii, minkõst oll' pakõminõ. Olõ-õi kimmähe tiidä', määndsel aol perh Setomaalt minemä läts, a 1944. a suvõl jäteti maahha vaest kohki aastaga iist valms saanu kodomaja Kolõ küläh.

Hobõsõvankrehe panti kõõ vajaliguba' asä', vankre taadõ kõüdeti lehm ja nakaski poolõ üte perre tiikund mere poolõ, õt üteh eestläisiga saia' merd müüidä pakku verevidõ võimu iist. Vankreh jagusi istmiskotussit kuvvõaastagasõlõ perrepujalõ Aidulõ ni Jaani naase Alli imäle Mälliku Matrõlõ. Jaan eis' ja Alli, kiä uuf tõist last, 1945.

aastagal sündünü tütar Aimet (sõo jutu kirjapandjat) käve' inäbüs tiist hobõsõvankre man. Tiideh, ku kavvõndah om Petseremaa, olõ-õs jalaga mere mano joudmisõhe liisnalt pallo usku. Ku jouti Läänemaalõ, oll' jo tiidä', õt verevõ' omma' kotussõ pääl ja pakõminõ õnnahu-ui. Kohki tiidmälä paigah kaibõti maa sisse perre dokustaadi' ja naati pruuksma varahappa Vilo vallah tett võlss papõrd. Hobõsõl kääneti ots ümbre ja perh läts Mulgimaalõ, koh Sõmmeri Jaan oll' 18-aastagatsõ tsurana olnu üteh rikkah taloh sulasõst. Üümaia paksõ hakatusõh üts lõõhkõ perh ja ildappa eleti umaette.

Säidse aastakka Tsiberih. Kaemalda tuu pääle, õt pruu-giti võlssnimme, lõüdü taah Mulgimaa nulgahki kiäki, kiä Jaani ar' tundso ja tiidse Vilo vallavanõba innist ello. Tä andsõ tiidä' kohe vaia ja 1949. a märdsikuu 4. pääväl vöödõti Jaan umah kotoh kinni ni sõakohus tekk 1949. a maikuuht otsussõ panda' miis 25 aastagast vang. Edimäne vangih olõmisõ kotus oll' üts Vinnemaa rassõbit – Kolõma kullakaivanduisi piirkunnah. Ildappa oll' Jaani vangih olõmisõ kotusõst Baikali järve lähkoh Ust-Kuti laagre. Pääle õigõstmõistmist 1956. a maikuuht tull' Jaan Mulgimaalõ. Saa-as joht pikält perrega kuuh ellä', selle õt 1964. a kutsti miis ar' jumalihe. Jaan om matõt Paistu kalmuaidä.

Maja Kolõ küläh. Uma ehitet kodomajja Kolõ küläh õi Petseremaalõ saa-as Jaan tagasi minnä'. Majah oll' mitmit aastakit Kolõ Algkuul ja ku tuu kinni panti, oll' maja elomajast. Perämädsil tiidmiisil osti' maja ar' Peterburi inemisõ'. Huulmalda

Sõmmeri Jaani perh 1939. aastagal.

Eräkogo pilt

tuust, õt vahtsõ' umanigu' maja man väega pallõ toimõhtanu' olõ-õi, oll' maja viil mõnõ aastaga iist tävveste käeh õga olõ-õs sukungi halvah saisuh.

Pildi' määndsit olõ-õi nättü. A kuvvamuudu saie' Sõmmeri Jaani perrätulõja' 77 aastakka ildappa säändse joulukingtüse? Talvoja Raiti tiidmiisi perrä

oll' Sõmmeri perh uma mere poolõ minehki tiil olnu üüid timä vanaimä uno taloh Läänemaal. Kiäki mõista-ai inäp üldä', jäie pildialbum maahha kogõmalda vai ollgi soodmuudu plaanit. Eiski sis, ku talo umanigust saie' vahtsõ' inemisõ', hoieti alalõ album piltega tävveste vöörist inemiisist, kooni album joudsõ muuseumitüü-

täjä kätte. Pilta pääl om arvada' mitmit Vilo valla aamõhtmihi, samahõ Sõmmeri Jaani sugu-laisi ja tutvit. Näide tiidäsaminõ om Jaani perrätulõjidõ jaost perss rassõ tüü, selle õt inemiisi, kinka käest küüssü', olõ-õi inäp alalõ jäänü'. Perrel püsüs õks luutminõ, õt vähebält kukipallõ pilta pääl olõjist om võimalik tiidä' saia'.

Suur teno muuseumitüütä-jalõ. Talvoja Rait löüse Geni keskkunnast Sõmmeri Jaani puja Aidu puja Andi ni soodmuudu tullgi joulust kingtüs, mitä mõistnu-us unõh uuta' õi heränünä luuta'. Õkva ku tervtüs esivanõbilt kolmveeränd saandi takast. Perekund tehñäs süüamest Talvoja Raitu tuu iist, õt kibõnakõnõ perre aoluust om sõol eissagamadsõl moodul näideni joudnu.

Sirgõ säläga seto miis ja timä tasanõ naane. Sõmmeri Jaani ja Alli perrätulõjit om parhillsadsõst jo nelli põlvkunda – puja ja tütre latsõ', latsilatsõ' ni latsilatsilatsõki'. Pildialbumi vaihõl olnu' pildi' ja dokustaadi' omma' andnu' võimalusõ nätä' ummi esivanõbidõ ello sõoniaoni tiidmälä kääñähüisi. Rõõmo jakkus kavvõbast ja pallõdõlõ. Hoita' edimäst vuuri käeh pilti umast esäkesest – sirgõ säläga seto mehest; umast imäkesest, tasadsõst seto naasest, ni näide üsäh istvast velekesest – sood tunnõht saa-ai kiräh kirota' õi sõnnoh selehtä'. Sõmmeri perh om väega tenolik õgasagamadsi tiidmiisi iist, mia' võiva' olla' kõüdet sõo luu ja inemiisiga pilta pääl. Ku kiäki tiid vai arvas tiidvät kedägi, pallõ tiidä' anda': Kivistiku Aime, Sõmmeri Jaani tütar, e-mail: aime.kivistik@hot.ee.

Uma chaga kasvataminõ – kasulinõ võimalus

TAMMÕ ELISABETH

Chaga siin (ladina keeleh *Inonotus obliquus*) vai tõõsõ nime-tüsega' must päässik om seenesort, mia päämätselt kasus kõopuu küläh.

Rahvas ütles tuukottalõ kõõkäsõn. A kõõkäsõn om ka tõõnõ puuseenesort – *Piptoporus betulinus* – mia om liivakarva käsõn. *Chaga* kau päässikidõ perrehe ja taeligulisi (*Hymenochaetaceae*) sugukunda vai hõimu. Rahvidõ vaihõl tiidäs nimme „chaga“ ja tuu tulõ päässiku vinnekeelidest nimetüest „*чaга*“, mia umakõrda arvatas, õt om tulnu' soomõ-ugri põlisrahvalt komidõlt Uuralist. *Chagat* om jo mitmit saandit pruugit Vinnemaal ja Põhja-Õuruupa riikeh traditsioonilidsõ rohona tervüse tugõvdamisõl. Timmä om lõüt mitmih riigeh: Ameeriga Ühendriigi', Kanada, Vinnemaa, Hiina, Jaapan ja Korea. Tä om tukõv elojou ja tervüse läteh (adaptogeen) ni toonikum ja arvatas, õt *chagal* om bakteridõ ja viirusidõ tegevüst tagasitõmbav ja põlõndigu-vastanõ toimõh. Ka' tugõvdas immuunsüsteemi ja om väiga' tukõv antioksidant.

Chaga vai must päässik.

Eräkogo pilt

Chaga vai musta päässigu kasvatamisõ oppõpäiv

9. veebruaril kell 15 Obinitsa Galeriih (Kesk 17)

Oppõpääväl kõnõldas:

- Mia om *chaga* (rahvakeeleh must päässik) ja kuvvamuudu kasvata'.
- Kas ja kuus tasos sääne väärindaminõ?
- Midä tetä' saagiga' ja ku pallõ üleilma sood kraami tahetas?
- Opatas, õt kuvvamuudu tüüblit ista'.

Oppaminõ om ilma rahalda'.

Panõ hinnäst kirja elisabeth.tamm@chagahealth.eu.

Chaga Health alost 2019. aastagal musta päässigu kasvatamisõ, õt olõs minkast tetä' eliksiire, pulbrit ja tõisi tuutit, ja ka' päässigu kasvatamisõs

vaia minevõ seeneniidistiguga' immutõt tüüblidõ vai *chaga* istikidõ müümisõga'. Tuu om ainumas võimalus tulla' toimõ kasuva nõudlusõga' tuurainõ

perrä. Mi olõ suumlaisi iihkujol kasvatuusi alostamisiga' pääle naanu' ja täämbätses pääväs mi olõ kasvatuusi tennü' pia 100 hektarilõ ja viil mõtsaumanikõ pääle kokko umbõs 250 hektarilõ.

Chaga kasvataminõ luu võimalusõ tiini' vahtsõst muudu tullu ja vähendä' ka' maamasuga' seonduvit kulust. Pääle kõgõ tuu avitas seenekasvatust väärindä' Eesti mõtsa ilma tuud maaha võtmalda'. Tuuläbi panustas mõtsaumanik õkoloogilitsõ tasakaalu püsümisõlõ ja kahilõgu keskkunnamõõ vähendamistõ. Kolmandas toetas *chaga* kasvataminõ investeeringit inemisi tervüsehe. Om ar' näüdat, õt *chagast* tett eliksiiri' toetasõ' immuunsüsteemi ja vähendäse' põlõndigulitsi häti mi kihäh. Eesti mõtsa' ja puhas luuduskeskkund pakva' hüvvi tingimuisi, koh kasvata' ja kofada' hinnalidsõ eliksiiri tuutmisõs vaia minevät kvaliteediga' tuurainõt.

Erämõtsaumanigul om võimalus tetä' hindä mõtsa uma *chagakasvatus* ja väärindä' mõtsa alternatiivsõlt. Pääle tüüblidõ müügi mi kõrralda vajadusõl ka' paigaldusõ. Uma kasvatus om kõlbanu' nii väiko

mõtsa umanigõlõ ku ka' pakutavist kasvatuspaketest korgõbat oodõtavat tulusust tahtvilõ professionaalsilõ füüsilitsilõ ja juriidilitsilõ mõtsaumanikõlõ. Uma kasvatusõ kõrral mi olõ täämbätses vällä tüütänü' ka' mõtsamaa renditeenusõ, koh alostõh 2–3-hektarilitsõ *chaga* kasvatusõs kõlbuligu kõomõtsa puhul mi paku mõtsaumanigulõ võimalust anda' meele mõts rendile.

Mi alosti tiidüskuuhtüuga' Eesti Maaülikooliga'. Tuud päämätselt mi portfelli kuuluvidõl mõtsamaiel ja sinnä' tett kasvatuusih. Mi olõ kogonu' inne kasvatusõ tegemist tiidmisi mõtsu tunnussidõ osah, õt selgitä' mõoanalüüse abiga' *chaga* kasumisõ kiirust ja õnnõstumist mõõtava' faktori'. Tegevüsvaldkunna iihmärk om saia' tiidüsilik kompetents, mia võimaldasi' arõnda' ja vällä tüütä' kõgõ parebit kasvatuspraktikit ja -mudelit.

Chaga „istutaminõ“ puu pääle tetäs *chaga* seeneniidistikku kandvidõ puust tüüblidõ abiga'. Päässikut kandva' tüüblit tetäs Eestist peri siini paljundamisõl mi kuuhtüüpartneri Mycelia tipp-seenelaboratoriumih Belgiah. Mycelia labo-

ratoriumi asut 1985. aastagal seenetiidläne Magda Verfaille ja tuu päämätses tegevüses om seeneniidistikõ vai mütsele tuutminõ, tiidüs- ja arõndustegevüs.

Laboratoriumih toimus *chaga* kasvataminõ ja paljundaminõ puidust tüüblidõ pääle, mia' peräst joudva' Eesti, ku nä jo omma' „istutusvalmi“*. Chaga* kasvatamisõ jaos istutõdas *chaga* tüüblit' kõivõpuu sisse puurit 5 cm sügävihe „istutusmulka“. Ütele kõõpuulõ pandas kasuma 4–6 *chaga* tüüblit. Mulgu' puuritas ja tüüblit istutõdas kooni' 2 m korgusõhe. Kõõpuielt saa saaki kofada' kol' kõrda õga 5–7 aastaga takast, peräst midä saa puu' hakkõ- vai kütmisspuust tetä'.

Mi paku mõtsaumanikõlõ *chaga* kasvatusõ projektih osavõtmisõ jaos tävëndävät kindlustunnõht tuuga', õt mi võta umalt puult kohustusõ kofatav päässigu saak tagasi osta'. Soomõ kasvatuskogõmusõ päält om tiidä', õt sõltuvalt istutõt tüüblidõ arvust om üte hektari kõomõtsa puhastulu 20 aastaga joosul umbõs 900–1500 € aastagah. Tuu ao pääle om keskmätse mõtsa tuutlikkus kokko umbõs 25 000 €.

Seto Latsi Kuul Talinah sai 10-aastakatsõst

10. jaanuärl 10 aastaga iist korjusi Talinah edimäst kõrda kokko seto kultuuri hoitmisõst ni edesiandmisõst huvitõt latsivanõmba' üteh ummi latsiga.

LAANEOTSA ANNELA

Nii omgi jäänü, õt kõik nõo' aastaga' ommava' Seto Latsi Kooli latsõ' paar kõrda kuuh kokko saanu' ni oppaja iistvidämisõl seto kiilt ni kultuuri opnu' läbi mängu, laulu, tandsu, mõistatuisi, kirotamisõ ni lugemisõ.

Edimätsel kõrral 10 aastakka tagasi korjusi kokko 16 latsõkõst üteh ummi vanõmbidõga ja nii suur omgi Seto Latsi Kuul kõõ olnu – õnnõ mõnõ' latsõ' ommava' suurõst kasunu', mõnõ' ommava' Talinast ar' kolinu', ja jalki ommava' vahtsõ' latsõkõsõ' mano tulnu'. Osa latsõ' ommava' kõik 10 aastakka kohal käunu'. Seto Latsi Kooli oppaja om Metsa Helve, kinka hüvvä tüüd tunnustõdi minevä aastaga lõpuh Vabarna Anne perimüspreemiaga.

„Ku Simona, kiä käu 7. klas-sih, valis ni otõ eishindäle joulululõtusõst setokeelitse lullõtusõ, mis oll' mullõ hindäle kah suur üllätüs, sis õoo om jo tulõmus, midä kõik nõo' aastaga' ommava' andnu', kõnõlõs Maasikamäe Sirje, Simona vanaimä. „Mi olõmi löüdnü vahtsit sõpru, või eiski üldä', õt perre. Eiski õoo seostus mi kooliga, õt Simona lugõ parhilla' Annela raamatut „Minu Tai saared“, koolih oll' antu ülesannõ' oppi' tundma ka raamatu autori tausta. Simona ütelf, õt täl om nüüd loohvkamb, tä tund tegeläisi.“

„Mi perre puhul ommava' latsõ' teno Seto Latsi Koolilõ avastanu' uma' seto juurõ“, ütelf Simona imä Maasikamäe Reeli. „Muido Talinah õnnõ elleh olõs õoo kavvõst jutust jäänü, mis näid putuda-i. No'

Seto Latsi Kooli latsõ' Verskah II Seto tandsopidol. Eräkogo pilt

om latsil elläv pilt, kost kultuuriruumist nä peri ommava' ja minkast näide seto vanavana-imä Setomaal elli ni minka peräst uma suurõ perrega Talinahe pagõsi. Teno Seto Latsi Koolilõ om olnu inämbä põhjusi ka Setomaal kävvu'.

„Mi Villem, kiä sai detsembrih kolmõaastakatsõst, om õnnõ viil mõnõ kõrra Seto Latsi Koolih kävvu' joudnu, „kõnõlõs vanaimä Veesaare Anne. „Sääl ta juusk ringi, tege kõvva hellü, pelgäs kah veidõkõnõ – ütesõnaga tege kõkkõ muud, ku opis. A laulu' ommava' tälle kõgõlõ kaemalda külge jäänü', ni õt kotoh tä sis laul noid laulõ: „Rikast miist“, „Tirka tiidõkõst“. Soost nakas pääle huvi mi „sala-keele“ vasta, „kõnõlõs Anne. „Villem om edimäst aastakka Seto Latsi Koolih, a sooh vanusõh nakaski kiil hõste külge.“

„Olõmi Seto Latsi Koolih tutvast saanu' huvtavidõ inemisiga. Väiga hüä om mi oppaja Helve, kiä om mi latsilõ ku seto-vanaimä, „kõnõlõs kolmõ latsõ imä Tamme Airi.

„Sirje ütelf väiga ilosahe, õt Seto Latsi Kuul om andnu tööso perre, „kõnõlõs Sultsmanni Epp. „Nii omgi, eriti tähtsä noilõ latsilõ ni vanõmbilõ, kinkal lähko' sugulasõ' inämb Setomaal elä-i. 10 aastaka iist, ku Seto Latsi Kooli tõist tunnikõst kaema tullimi, sai Emmaga

kokko lepitüs, õt tulõmi jälki, ku Emma taht. Tä tahtsõ väiga, tä oll' sis kuvvõaastakanõ ja timä jaost oll' õoo ku võlumaailm, koh ka timäl om uma kotus. Noid hetki, mis väiga miilde jäävä', om mitmit. Ku oll' edimätsõ kooliaasta kev-väi, sis mäletä, õt Emma läts kargusõsammul hinnäst õdagu vannitarrõ mõskma õga es saa' eis' arvogi, õt midägi tõisildõ tekä. Tähtsä ni illos oll' Seto aabitsa ilmuminõ ja õoo kätte-andminõ meele latsikirändüse keskusõh. Rõivit sis mi latsil inämbüsel viil olõ-s ja kõgõ ilosamb vüü sai sis kõgõ ilosamba undriku pääle tõmmatus. Aabitsa andsõ meele kätte Hõrna Aare ja noidõ pilte pääl ommava' latsil avvukartligu' ni uudishimulitsõ' näo' pääh. Sis tulliva' jo edimätsõ' väiga argligu' esinemise' kuningriigih Peko laval ja säält edesi Lüübnitsah jo üte püüne päält tööso pääle juuskminõ. Sõaväparaadil ma tabasi eishinnäst mõtlõmah, õt mi olõ-õi inämb koõtmah kuningriigih, mi olõmögi eis' kuningriik. Mi eis' olõmi osa soost kultuurist, mi eis' olõmögi nõo' perimüse kandja', kannami nii pal-lõ, ku jovvami kanda'. Sis naati meid Radajalõ üteh võtma – õoo andsõ jalki latsilõ vahtsõt tunnotust Setomaa ni rahva kotsilõ nii aoluust ku saatustõst, seleti

ka Vinne poolõ Setomaa ar' häännü' külli taustal latsilõ val-lalõ Seto hümmi sõna'. Ma olõ väiga tenolik Helvele, Annelalõ, Üllele õoo nii olulidsõ missiooni iist. Üte sammu kaupä ni Setomaa setodõ tugõmisõl om õoo võlumaailm saanu mi latsilõ perüs maailmast. Sood hindä-tiidmist, mis om mi latsih sees, sood inämb näist vällä juuri-i.“

„Naa' kümme ilosat aastakka ommava' ilosa' olnu' ni ma' tiia ja looda, õt noidõ väigokõisiga, kiä' ommava' mano tulno', tulõ niisamaldõ illos aig, „arvas Seto Latsi Kooli oppaja Metsa Helve.

Seto Latsi Kooli vasta om ka kavvõmbast huvvi tuntu, nii ollimi minevä aastaka Tarto liinah toimunu soomõ-ugri üleilmakonverentsil Seto Latsi Kooli kogõmusõst kõnõlõmah. Uma Seto Kongressil kah ja varahamba ka soomõ-ugri üleilmakonverentsi eelkonverentsil. Mi käest ommava' ka tööso' soomõ-ugri rahvidõ esindäjä' nõvvu küsünü', õt kuvvamuudu umast imämaast kavvõndõh latsi uma kultuuri man hoita'.

Seto Latsi Kuul pakk seto latsilõ ni perrile Talinah seto kultuuri opmisõ võimalust. Seto Latsi Kuuli ommava' oodõt kõik seto latsõ' ja näide perre' õgal aol – nii nuu', kiä' ommava' jo käunu' Seto Latsi Koolih, ku ka vahtsõ' huvvilisõ'. Laulami, opimi seto kiilt, tandsimi, saami tutvast. Seto Latsi Koolist osavõtt om massulda.

Seto Latsi Kooli latsõ' ommava' käunu' Seto leelopäivil püüne pääl ni Seto Kuningriigih õgal aastagal. Mõlõmbal Seto tandsopidol ommava' Seto Latsi Kooli latsõ' moro pääl tandsnu'. Olõmi üles astnu' ka Baltica folkloorifestivalil ni nuuri folkloorifestivalil Luunjah. Seto Latsi Kooli kõrraldada' ommava' vana-vahtsõaastaga setodõ kokkosaamisõ' Talinah.

Tunni' toimusõ' kats kõrda kuuh Talinah Wismari 32 alos-tusõga kell 18. Täpsembä info lövvät mõlõraamadust Seto Latsi Kooli grupi lehe päält.

Ilosalongi pernaase'.

Lepä Marisõ pilt

Verska ilosalong uut küllä

KRUUSAMÄE MEELIKE

Verska ilosalong

Verskah Lasteaia 3, korter 3

Aigu saat kinni panda' ja mano küüsüdä:

- Merike 513 4809,
- Hele-Riin 5399 8688,
- Meelike 505 4806, võit kirota' ka' FBih.

Minevä aastaga oktoobrih tetti vallalõ Verska Lasteaia huults 3 kortermajah ilosalong. Mille kortermajah? Selle, õt Verska pääl säänest kotust olõ-õi, koh saasi' laskõ' hinnäst ilosast tetä'. Ilosalongih kandasõ' kol' kohalikku: Kruusamäe Meelike ja Teini Merike (omma' Verska inemisõ') ja Järvigu Hele-Riin (eläs Perdagu küläh). Kõik kol' pakva' erinevvi teenussit.

Teini Merike tege päämätselt jalgu kõrda ja om hindä tegemisi kottalõ ülnü'. „Õga jalg om ummamuudu ja tuuperäst ma tegelegi' õga jalaga' täv-veste eismuudu. Mul omma' professionaalsõ' seadmõ', tuu tähendäs, õt meditsiinilitsõlt tunnustõt jalahuuldusaparaadi', instrumendi' ja steriliisiirmisvahendi' ja tuutõ'. Mul om meditsiinilõnõ haridus ja õo saanu' hüvvä kooltust Tarto Tervüshoiu Korgkoolih Eesti, Norra ja Läti kooltajilt. „Merike pakk järgmätsi teenussit:

- jalgu iist hooltsõminõ, ka' probleemega' jalgu iist hooltsõminõ (küüdse-nahku ja küüdsi kõrrastaminõ, nahapaksõndidõ tüütlemisõ, käsni ja kunnasilmi tüütlemisõ, paksus lännu' küüdsi ohkõbas tegeminõ, sissekasunu' küüdsi hooltsõminõ, küüdsi lõikaminõ, kundsalahe', siinhaigusõga' küüdsi hooltsõminõ, kinesioteipimine labajalahäti kõrral);
- parafiiniga' kässi ja jalgu hooltsõminõ;
- maniküür;
- laavakivvega' tasominõ (tasominõ lämminõ kivvega');)
- miiga' tasominõ;
- epilatsioon;
- Brasiilia epilatsioon.

Järvigu Hele-Riin nimetäs hinnäst perridõ hiuslõõikajas, kinkõ mano võiva' tulla' perre kõgõ väikõba' ja kõgõ vanõba' – pügä pää ar' ja sääd hiusõ' säänestmuudu, kuis tahetas. Muidogi' moodulitsi ja klassikalitsi hiuslõõi säädmissilõ ja pääpügämissilõ liss saat laskõ' ka' hiusit ar' värmi'. Värmi' ja

vahendi' omma' naha- ja kesk-kunnasõbraligu'. Pääle kõgõ tuu pakk nuur ja hüvvi kässiga' Hele-Riin hiuslõõipraavtust, midä om väiga vaia kahõstõt hiuslõõi. Pääle nuidõ tegemisi omma' hiusõ' sügävalt niisutõt ja siiditselt pehmeke'. Hele-Riin pakk kõiki hiuslõõikajalõ umatsit teenussit, vällä arvat keemilitsi lõkkõ.

Kruusamäe Meelike om jo nelli aastakka Verskah paknu' tasomisteenust. No' om kotus õnnõ tööõn. Pääle tasomisõ pand tä ka' kuppa, tege reikit, Access barsi teraapiat ja saat nii kolmu' ku silmäkarva' laskõ' kõrda tetä' ja ar' värmi'.

Hulga küüsütäs vahtsõ teraapia kottalõ: Access bars, õt mia tuu õks om? Meelike seletäs uma oppaja sõnnuga': „Inemisõ päähõ om 32 punkti, minkõ pääle hilläkeiste vaotõh saava' kinnipitsünü' kotusõ' vallalõ. Nuih punktikõisih omma' kõik mõttõ', uskmisõ', tundõ', arvamusõ', kõik tuu minkõ olõt kõiki uma elodõ joosul kogonu'. Õga barsi vooriga' saa vabastada' suur jago piirangit tuuh elovaldkunnah, mia om küüdet õkva tuu barsi punktiga'. Näütüses tervessaamisõ punkti pääle vaotamisõga' võiva' vabas saia' kõik su arvamusõ' ja uskmisõ' tuust, kuvvamuudu sa saasi' terves vai olla' terveh. Tuu hellält vaotaminõ vabastassinnu nuist elo aspekest, koh olõt muutumisõst valms. Bars om üts abilõnõ uma eloh muutuisi luumisõ jaos. Pia kõik ütlesõ', õt pääle barsi vuuri om pää selge ja liisnalt olnu' mõttist vaba. Hüvvi umaduusi om barsil viil hulga.

Hüä Setomaa ja kavvõba nulga rahvas, ti kõik olõt oodõt Verska ilotarõ teenussit pruumma. Roomi' omma' ilosa', lämmä' ja hüä', a uma silm om õks kunigas.

Talina seto kultuurihuviliisi ja nuuri kokkosaaminõ Talinah jaanuärih.

Tormi Pireti pilt

Lauluimä
LINNUPUU ANNA
19.11.1925 – 30.12.2021

Anne, nii mi timmä kutsi ja tälle tuu kõlbas, oll ristit õigõusu kombõ perrä Anna, ku tä 1925. aastagal Tääglovah pallõlatsõlistõ Kuslapuie perrehe sündü. Suurõh perreh olli' kõigil uma' kohustusõ' ja vastutus, tüüd tull tetä' väikost pääle. Avit laul ja hüä miil. Laulõti õgal puul – põllu pääl, talgoh, kirmasõh, kostmah ollõh. Laululisõ' olli' imä Darja, sõsar Aleksandra ja tõõsõki' sugulasõ'. Anne kasvi ütehkueh leeloga'.

1940. aastagal lõpõt Anne Obinitsa 6-klassilitsõ kooli, peräst oppõ Petsereh ummõlust. Mehele läts 1947. aastagal Väino Linnupuulõ ja naas elämä Tobrova küläh. Perrehe sündü kol' last. Miis ja varra koolnu' tütrekene ja pujakõnõ uutva' immä jo igäviguriigih. 1955. aastagal naati elämä Võroh, kohe oll ehitet uma kodo, siih pand Anne 96. eloaastagal uma silmä' kinni viimätsehe unnõ. Võroh läts Anne tüühü teenindüskombinaadi Tamula kudamistsehhi, koh tä oll hinnat uma ilomeele, kohusõtundõ ja täpse olõki peräst. Timä ülesandõs oll ka' vahtsidõ tüütäjidõ välläkooltaminõ.

Seto leelo oll Annele kõõ uma ja hingeperä. 1953. aastagal tä kuts kokko väiko

leelopargikõsõ – nelli Tobrova külä naist, 1955. aastagal sõidõti jo kuvvõtõistkümnekeitsi Talinahe laulupidolõ. Võroh jäi leelo tõisi tõie peräst mõnõst aast kõrvalõ. Kooni' 1986. aastagal joudsõ Anne arvusaamisõlõ, õt leelolda' saa-ai läbi timä õga Võro liin. Tä löüdse Võrost seto juuriga' laululisi naisi ja leelokuur Helmekaala' ollegi' sündünü'. Kooni' naati tegutõmma Kandle kollektiivinä, kauti kuuh Anne man timä kotoh.

Anne oll kooriga' 2008. aastagani', sis tervüs sundõ timmä kõrvalõ jäämä. Annel oll kõõ hüä miil vahtsidõ leelonaisi üle ja tä oll tenolik, õt koorikõnõ õks alalõ jäi.

Anne iistvõttõl ja kõrraldamisõl olli' 1989 ja 1991 lina-päävä' Obinitsah ja Kandle lava pääl. 1996 olti üteh kõrraldõ seto saajuh. Saajukombit, a ka' tõisi vannu rahvakombit tutvustõdi viil mitmõlgi' kõrral. Õks kauti Baltical ja tõisil festivalõl, Seto Kunigriigi päivil. 1994. aastagal anti Annele sõnalisõ tiitli. 1997 võõdõti osa Talinah Niguliste kerkoh L. Karreni multimediaetendüsest „Pühamu“. 2000 olti Lelle mõisah Jaanus Rohumaa suvõlavastusõh „Tagaaetav“, 2001 Polli

taloh Marika Blossfeldti projektih kuuh ansambliga' Tunetusüksus ja ETV tütlartlatsikooriga'. Kauti jo ka' vällämaareisel, kõik tegemisõ' olli' õks Anne energilitsõl ja elorõõmulitsõl iistvõtmisõl.

1992. aastagal anti Helmekaalalõ Alfred Doepferi Ida-Õuruupa rahvakunsti-preemia. Tuu rahvusvahelinõ preemia oll Anne suurõ ja hinggega' tett tüü iist. 2000. aastagal sai Anne Kultuurimnisteeriumi tenokirä, 2001. aastagal Eesti Folkloorinõukoko tunnuskirä, 2002. aastagal omistõdi Annele EV Valgetähe V klassi teenetemärk, 2005. aastagal sai leelokoor Helmekaala' ja Anne Eesti

Folkloorinõukoko perimüskultuuri avvuhinna tsihipteräse ja tulõmusligu loomin-gulitsõ tegevüse iist. 2006. aastagal sai Anne folkloorirühmä juhendaja kõgõ kõrgõba kategooria.

Lauluimä Anne jätt meele hulga ilosit laula. Tä oll tark laulutegijä ja hüä iistütlejä, väiga' ilosa helüga' naane, kiä' oll seto leelo seeh üles kasunu'. Tä and edesi ummi vannu tiidmisi ja tarkuisi. Leelolaul oll üts jago timä elost, nii ku timä oll üts jago seto kultuurist.

Leelokoor Helmekaala' Eesti Folkloorinõukoko Eesti Rahvakultuuri Keskus SA Võro Kannel

Anne panti maamulda Võro surnuaida umatsidõ mano 4. jaanuaril 2022. aastagal õks leeloga':

Annekõnõ, Annekõnõ, naasekõnõ,
Helmekaala, Helmekaala hengekene.

Laula sullõ, laula jo sullõ, linnukõnõ,
leelotõlõ, leelotõlõ havva veereh.

Kas viil kuulõt, kas sa viil kuulõt, kullakõnõ,
kaet kavvõst, kaet jo kavvõst kabokõnõ?

Ollit kimmäs, ollit jo kimmäs seto naane,
ollit suuri, ollit jo suuri sõnolinõ!

Virk õks ollit, virk sa no ollit, sõbrakõnõ,
targa' olli', targa' jo olli' tegemisõ'.

Anti aastit, anti sul aastit armulitsi,
anti päivi, anti sul päivi siiä' ilma.

Hillä lätsit, hillä siist lätsit, imäkene,
tassa vaiut, tassa sa vaiut vaivalinõ.

Är' no kallut, är' sa no kallut kalmuaida,
är' sa lääde', ärä sa jo lääde' kogonista.

Sullõ ütle, sullõ mi' ütle aifuma,
maani maalõ, maani mi maalõ kumardõlõ.

Olku' kerge, olku' sul kerge mullakõnõ,
liisnast olku-i, liisnast jo olku-i liivakõnõ.

Puhka' rahuh, puhka' sa rahuh, Annekõnõ,
ummi kõrval, ummi siin kõrval kullakõnõ.

Illos saie, illos jo saie havvapaika,
korgõ saie, korgõ jo saie kalmukõnõ.

Kündle' ümbre, kündle' sul ümbre kalmukõsõ,
lillikõsõ, lillikõsõ rinna päällä.

Tsirgu' laulva', tsirgu' no laulva' hummogulla,
tuulõ' puhkva', tuulõ' jo puhkva' umma pilli.

Sõbra' saisva', sõbra' siih saisva', saistasasõ',
uma' kall', uma' no kall' kokko saava'.

SÜNNUPÄÄVÄ' VEEBRUARIH

Tormi Valli – 68

1. veebruar
Kosõolka koori leelonaane

Karro Silvia – 71

2. veebruar
aokiränik, Sorrõseto leelonaane

Višnevi Miralda – 86

5. veebruar
Sorrõseto leelonaane, rätsepmeistri

Kitškina Jelena – 54

9. veebruar
Petseri kultuuritütäjä

Roosimäe Helene – 72

12. veebruar
Sõsarõ koori innine laulja ja pillimängja

Kase Piret – 50

12. veebruar
karmoškaansambli Karmona pillimängja

Toomesaare Aino – 62

14. veebruar
Siidisõsarõ leelonaane

Merik Ivask juunior – 44

14. veebruar
Seto Miihi Summa laulumiis

Palmi Evgeni – 69

15. veebruar
Velõ' laulumiis

Lukka-Jegikjani Ene – 68

15. veebruar
Sõsarõ koori leelonaane

Orgse Lauri – 47

15. veebruar
Sõsarõ leelopargi pillimiis

Piksõõdi Ülle – 61

16. veebruar
Ilolisõ leelonaane

Batalinovski Viktor – 52

16. veebruar
Petseri 2. Keskkooli innine oppaja

Itse Urmet – 46

17. veebruar
ettevõtja

Baranova Larissa – 57

21. veebruar
Petseri Lingvistilidsõ Gümnaasiumi direktor

Prangeli Anne – 53

22. veebruar
Madara' leelonaane

Raidla Kaido – 59

23. veebruar
Ilolanga laulumiis

Kaldmaa Ivika – 48

23. veebruar
Helmekaala' leelonaane

Otsa Andres – 66

24. veebruar
puutüü-, foto- ja kalamiis

Kutsar-Rusi Ülle – 55

24. veebruar
Kullakõsõ leelonaane

Lillmaa Terje – 52

28. veebruar
käsitüümeistri, jutusõkõnõlaja

Tamme Vally – 74

21. veebruar
Petseri 2. Keskkooli innine oppaja

Setomaa Vallavalitsus

suuv õnnõ:

Maria Tanila	96
Aleksandra Rimm	94
Hermine Voogla	93
Jevdokia Vislapuu	90
Niina Noormets	90
Milvi Naudi	88
Jevgeni Simagin	86
Valentina Luigelaht	86
Selgur Reha	86
Salme Püve	84
Kalev Antsi	84
Laine Pai	84
Helga Kübe	82
Mati Kütt	81
Kalju Vahtramäe	80
Johannes Aul	80
Õie Valli	80
Leo Ago	80
Helju Tirp	80
Madis Jõgela	79
Enn Laanemäe	79
Rein Raudsepp	79
Viktor Kostõgov	79
Maria Mägist	78
Anna Protsak	78

Helgi Aadusaar	78
Harri Sass	77
Nikolai Soolind	76
Maria Aul	76
Helve Semjonova	76
Zinaida Dogadova	76
Valter Pedjak	76
Harry Sulaoja	75
Toomas Lauk	75
Paul Orgu	74
Mihail Ossipov	74
Anatoly Ossipov	74
Aino Lõiv	74
Leo Kuldmäe	73
Vello Kilusk	73
Heino Siilik	73
Vello Lepa	73
Leida Kõrgemäe	73
Aavo Semm	72
Hillar Astla	72
Antonina Timonina	72
Aino Toomiste	71
Ilmar Rammulüüs	71
Aita Palolill	71
Valdu Solovjev	70
Ivan Pikaljov	70
Eino Lõvi	70
Agni Tagen	70
Aino Järveveer	70
Illar Vallas	70
Aare Laaneots	70
Heino Kikkamägi	70

VEERA
KRÜÜTS
94

Kallist sõsard õnnitlõsõ'
Allä ja Linda perridõga.

Õnnitlõmi
tillokõisi
vallakodanikkõ!

LIANNA
ASSER
MARTIN
CHUBIRKO
KAREL
KAROPUNN

Leinämi

† Endel Sökk
† Paul Männik
† Heino Kuuse
† Jevgenia Ruunik
† Liia Lillepuu